
ΣΥΜΜΕΙΚΤΑ

ΛΗΠΟΠΑΤΩΡ ΕΛΕΝΗ

(Εὐριπίδη Ὀρέστης 1305)

Εἶναι γνωστὸ ὅτι ὁ Εὐριπίδης μὲ τὸν Ὀρέστη ἐπιχειρεῖ μιὰ σχεδὸν ὁλοκληρωτικὴ ἀποδέσμευση ἀπὸ τὸ περιοριστικὸ πλαίσιο τοῦ μύθου καὶ πλησιάζει ἔτσι τὰ δράματα μὲ ἐπινοημένη ὑπόθεση τοῦ Ἀγάθωνα¹. Φυσικά, ὁ Ὀρέστης ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι ὁ μητροκτόνος, καὶ τὰ ὑπόλοιπα πρόσωπα τῆς τραγωδίας φέρουν τὰ παραδοσιακὰ τους ὀνόματα καὶ τὰ γνωστὰ γενικὰ χαρακτηριστικά τους, ἀλλὰ ἡ δράση παίρνει ἀφορμὴ ἀπὸ τὸ μῦθο περισσότερο γιὰ νὰ παρεκκλίνει παρὰ γιὰ νὰ βασιστεῖ στὰ δεδομένα του. Τόσο τὸ χρονικὸ πλαίσιο, μέσα στὸ ὁποῖο διαδραματίζονται τὰ γεγονότα—ἔχουν περάσει ἕξι ἡμέρες ἀπὸ τὴ μητροκτονία²—ὅσο καὶ τὸ ἀμάρτυρο ἀπὸ ἄλλου δικαστήριον τῶν Ἀργείων—ὁ Εὐριπίδης γνωρίζει, βέβαια, τὴ δίκη τοῦ Ὀρέστη ἀπὸ τὴς *Εὐμενίδες* τοῦ Αἰσχύλου, ἀλλὰ ἐκεῖ τὸ θέμα ὑπηρετεῖ μιὰ ἐντελῶς διαφορετικὴ σκοπιμότητα³—ἀποτελοῦν δυὸ ἀπὸ τὴς βασικότερες καινοτομίες τοῦ ποιητῆ. Ἡ καταδικαστικὴ ἀπόφασις τῶν Ἀργείων θὰ ὀδηγήσῃ καὶ σ' ἓνα νεωτερισμὸ: ὁ Πυλάδης προτείνει νὰ σκοτώσῃ τὴν Ἑλένη, γιὰ νὰ ἐκδικηθῶν τὸν Μενέλαο πού ἄφησε τὰ παιδιὰ τοῦ Ἀγαμέμνονα ἀβοήθητα καὶ ἔκθετα στὴν ὀργὴ μιᾶς ὀλοκληρῆς πόλης. Οἱ ἐπιθανάτιες κραυγὲς τῆς Ἑλένης, πού ἀκούγονται μέσα ἀπὸ τὸ παλάτι, ἀποτελοῦν βásiμη ἔνδειξις γιὰ τὴν Ἡλέκτρα καὶ τὸ χορὸ ὅτι τὸ δολοφονικὸ σχέδιον ἔχει τεθεῖ σὲ ἐφαρμογή. Ἐδῶ ἀνήκουν τὰ λόγια τῆς Ἡλέκτρας⁴, πού προτρέπει τὸν Ὀρέστη καὶ τὸν Πυλάδην νὰ χτυπήσῃ ἀνελέητα

1. Βλ. τὴν ὑπόθεσις τοῦ Ἀριστοφάνη τοῦ Γραμματικοῦ: *παρ' οὐδενὶ κείται ἡ μυθοποιία*· ἐπίσης Ἀριστοτέλη *Ποιητικῆ* 9, 1451b 19-23. Σχετικὰ μὲ τὴν ἐρμηνεία τοῦ ἀριστοτελικοῦ χωρίου βλ. S. L. Radt, *Aristoteles und die Tragödie*, *Mnemosyne* 24 (1971) 189-205.

2. Σύμφωνα μὲ τὴν παράδοσις ὁ Μενέλαος φτάνει στὴν Ἑλλάδα, μετὰ ἀπὸ πολὺχρονη περιπλάνησις, τὴν ἡμέρα τῆς μητροκτονίας· πρβ. Ὅμηρον γ 308-312 καὶ Εὐριπίδην *Ἡλέκτρα* 1278-1280.

3. Βλ. πρόχειρα J. de Romilly, *Ἡ Ἀρχαία Ἑλληνικὴ Τραγωδία*, Ἀθήνα 1976 (μετ. Ἑλ. Δαμιανοῦ-Χαραλαμποπούλου), σ. 134.

4. Ὁ V. di Benedetto, *Euripidis Orestes*, Φλωρεντία 1965 ad 1305-1310 θεωρεῖ τοὺς στίχους αὐτοὺς ὡς ταυτόχρονη ἀντίδρασις τῆς Ἡλέκτρας καὶ τοῦ χοροῦ.

τὴν ἄπιστη γυναίκα, ποῦ γιὰ χάρη τῆς τόσοι Ἕλληνες ἔχασαν τὴ ζωὴ τους κάτω ἀπὸ τὰ τείχη τῆς Τροίας¹:

φονεύετε, καίνετε, θείνετε, δίπτυχα δίστομα φάσγανα
 ἐκ χειρὸς ἰέμενοι,
 τὰν λιποπάτορα λιπόγαμον, ἃ πλείστους 1305
 ἔκανεν Ἑλλάνων
 δόρει παρὰ ποταμὸν ὀλομένους, ὅθι
 δάκρυα δάκρυσιν ἔπεσεν σιδαρέοις
 βέλεσιν ἀμφὶ τὰς Σκαμάνδρου δίνας. 1310

Σχετικὰ μὲ τὸ ἐπίθετο *λιποπάτωρ* δύο πρόσφατοι ὑπομνηματιστὲς τοῦ ἔργου², ἀκολουθώντας μιὰ παλαιότερη ὑπόδειξη τοῦ Weil³, ὑποστήριξαν ὅτι ὁ Εὐριπίδης ὑπαινίσσεται ἐδῶ μιὰ λιγότερο γνωστὴ ἐκδοχὴ τοῦ μύθου, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ὁ Θησέας ἀπήγαγε τὴ μετέπειτα γυναίκα τοῦ Μενέλαου σὲ μικρὴ ἡλικία⁴. Ἡ διαπίστωση ὅτι τὸ μῦθο αὐτὸ τὸν ἀξιοποίησε ποιητικὰ πρὶν ἀπὸ τὸν Εὐριπίδη ὁ Στησίχορος, ἀπὸ τὸν ὁποῖο ὁ τραγικὸς δανεῖζεται καὶ ἄλλα μοτίβα στὸ ἴδιο δράμα⁵, θεωρήθηκε ὡς ἐνισχυτικὸ στοιχεῖο γιὰ τὴν ἐρμηνεία τοῦ ἐπιθέτου πρὸς τὴν κατεύθυνση αὐτῆ. Ὡστόσο ὑφίσταται σημαντικὴ διαφορὰ ἀνάμεσα στὸ δάνειο ἐνὸς μοτίβου καὶ τὸν ἀπόκρυφο ὑπαινιγμὸ ἐνὸς ἐπιθέτου. Οἱ ἐπιφυλάξεις αὐξάνονται ἀκόμη περισσότερο, ἂν σκεφτοῦμε ὅτι τὸ χωρίο ποῦ παραθέσαμε παραπάνω ἀναφέρεται ἀποκλειστικὰ στὴν πολύνεκρη τρωικὴ ἐκστρατεία καὶ ὅτι γενικὰ ἡ Ἑλένη σὲ ὀλόκληρο τὸ ἔργο παρουσιάζεται ὡς ἡ κύρια καὶ μοναδικὴ ἀφορμὴ τοῦ καταστρεπτικοῦ πολέμου. Τόσο μικροσκοπικὰ ὅσο καὶ μακροσκοπικὰ ἡ διάσπαση τῆς ἐνιαίας εἰκόνας ποῦ σχηματίζει ὁ θεατὴς γιὰ τὴν Ἑλένη⁶ δημιουργεῖ ἀμβιβολίες γιὰ τὴν ὀρθότητα τῆς ἀποψῆς τῶν μελετητῶν ποῦ προαναφέρθηκαν.

1. Κείμενο καὶ κωλομετρία σύμφωνα μὲ τὴν ἔκδοση τοῦ Benedetto, ὁ.π.

2. Ὁ Benedetto, ὁ.π., ad l. καὶ ὁ W. Biehl, *Euripides Orestes*, Βερολίνο 1965, ad l.

3. H. Weil, *Sept tragédies d'Euripide*, Παρίσι 1879², ad l. Ὁ Benedetto ἀποδίδει τὴν πρόταση στὸν N. Wecklein (ὑπομνηματισμένη ἔκδοση, Λιψία καὶ Βερολίνο 1906), ἐνῶ ὁ Biehl δὲν ἀναφέρει καθόλου τὴν πηγὴ τοῦ ἐρμηνευτικοῦ σχολίου του.

4. Βλ. Παιωνία I 41,4 καὶ Σχόλια στὸν Ὅμηρο Γ' 242 (=Ἀλκμάν ἀπ. 21 Page)· Παιωνία II 22, 6 (=Στησίχορος ἀπ. 191 Page)· III 18, 15· Πλουτάρχου *Θησέα* 31. Πρβ. ἐπίσης Π. Α. Παττίχη, *Εὐριπίδου Ἑλένη*, Ἀθήνα 1978, σσ. 14-15.

5. Πρβ. Biehl καὶ Benedetto ad 268. Γιὰ τὴν ἐπίδραση τοῦ Στησιχόρου στοὺς μεταγενέστερους ποιητὲς βλ. A. J. Podlecki, *Stesichoreia, Athenaeum* 49 (1971) 313-327.

6. Γιὰ τὴν εἰκόνα τῆς Ἑλένης γενικὰ καὶ εἰδικότερα στὸν Ὁρέστη τοῦ Εὐριπίδη βλ. τὴ συνθετικὴ μονογραφία τῆς H. Homeyer, *Die spartanische Helene und der trojanische Krieg*, *Palingenesia* 12, Wiesbaden 1977, σσ. 30-31.

Θὰ πρότεινα νὰ θεωρηθεῖ ὅτι τὸ ἐπίθετο δὲν παραπέμπει σὲ μιὰν ἄλλη παραλλαγή τοῦ μύθου, ἀλλὰ συμπληρώνει τὸ δεύτερο ἐπίθετο, τὸ *λιπόγαμον*. Ἡ Ἑλένη ἀκολουθώντας τὴν παράνομη καὶ παράφορη ἐπιθυμία της δὲν ἐγκατέλειψε μόνο τὸν Μενέλαο, ἀλλὰ καὶ τὸν πατέρα της Τυνδάρεο, ποὺ ἀποτελεῖ καὶ δραματικὸ πρόσωπο στὴν τραγωδία αὐτή¹. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ ὑπογραμμίζεται ἰδιαίτερα ἡ σκληρότητά της, καθὼς μὲ τὸν συνδυασμὸ τῶν δύο ἐπιθέτων στὸ πλαίσιο τοῦ τρωικοῦ, καὶ *μόνο* τοῦ τρωικοῦ μύθου, δηλώνεται ἡ ἐγκατάλειψη ἀγαπημένων προσώπων. Πρόκειται γιὰ ἓνα τυπικὸ συνδυασμὸ, ὅπως μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ συμπεράνουμε οἱ στίχοι 7-11 τοῦ ἀποσπάσματος 16 Voigt τῆς Σαπφῶς²:

[τὸ]ν ἄνδρα
τὸν [αῤ]ιστον
καλλ[ίποι]σ' ἔβα 'ς Τροίαν πλέοι[σα
κωνδ[έ πα]ῖδος οὐδὲ φίλων το[κ]ήων
πά[μπαν] ἐμνάσθη.

Θεσσαλονίκη, Πανεπιστήμιο

ΔΑΝ. Ι. ΙΑΚΩΒ

ILIAD, 8. 3-17 *

P. Berol. Inv. 21242

8.4 cm. × 5.1 cm.

Provenance unknown
III/II cent. B.C.

Section of a piece of papyrus used to make mummy cartonnage. It contains fourteen verses of Greek text, *Iliad*, 8. 3-17. The fragment comes from the lower part of a column; a margin of 1.4 cm. is preserved at the foot.

1. Ὁ Biehl ad l. διακρίνει στὴν ἐπιλογή τοῦ ἐπιθέτου τῆς Ἑλένης σκόπιμη ἀντίθεση μὲ τὸν *φιλοπάτορα* Ὁρέστη (Ὁρέστης 1605).

2. Σχετικὰ μὲ τὸ χωρίο αὐτὸ ὁ D. Page, *Sappho and Alcaeus*, Ὁξφόρδη 1955, σ. 54, σημειώνει: In the case of Helen, the mention of the parents is perhaps a rather conventional touch, avoided by Alcaeus, N I 7 f. [=283 Voigt]: *παῖδά τ' ἐν δόμοισι λίποισα . . . κἄνδρος εἴστρωτον λέχος*. Γιὰ τὴ σχέση τῶν δύο λυρικῶν ἀποσπασμάτων βλ. W. Barner, *Neuere Alkaios-Papyri aus Oxyrhynchus*, Spudasmata 14, Hildesheim 1967, σσ. 202-225 καὶ ἰδιαίτερα σ. 207, ὅπου πρότυπό τους θεωροῦνται οἱ στίχοι Γ 173-175 τοῦ Ὀμήρου.

* For permission to publish the papyrus I should like to thank Prof. H. Maehler and the Staatliche Museen, Berlin. I am also grateful to Dr. G. Parássoglou for his invaluable assistance in the preparation of this article.

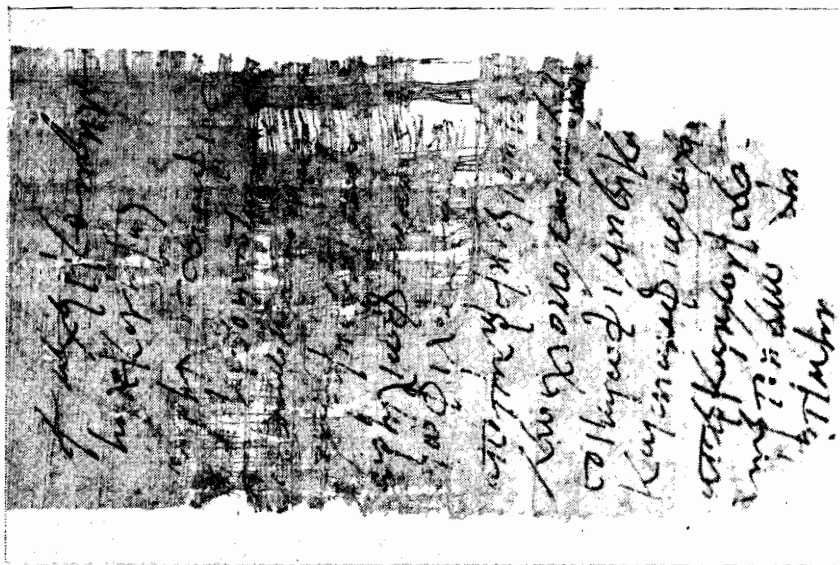
The surface of the papyrus is frayed and its edges are torn. The sheet was apparently folded while the ink was still wet, for we can discern traces of the mirror-images of a few letters (in line 6 we can almost clearly read $\Xi\text{E}\Delta\text{AT}[\]$).

The hand is sloping slightly to the right, roughly bilinear, of large size, and written with a blunt pen. *M* is in four movements, wide and deep; *A* with central dot instead of a cross-bar; *E* rounded and in three movements (as in M. Norsa, *La scrittura letteraria greca dal secolo IV a.C. all VIII d.C.*, Firenze 1939, tav. 4); the vertical of *I* occasionally reaches well below the line. The varying alignment, stance and size of the letters show the scribe's relative lack of skill. The handwriting may suggest indeed a private copy (see S. West, *The Ptolemaic Papyri of Homer*, Köln and Opladen 1967, p. 72).

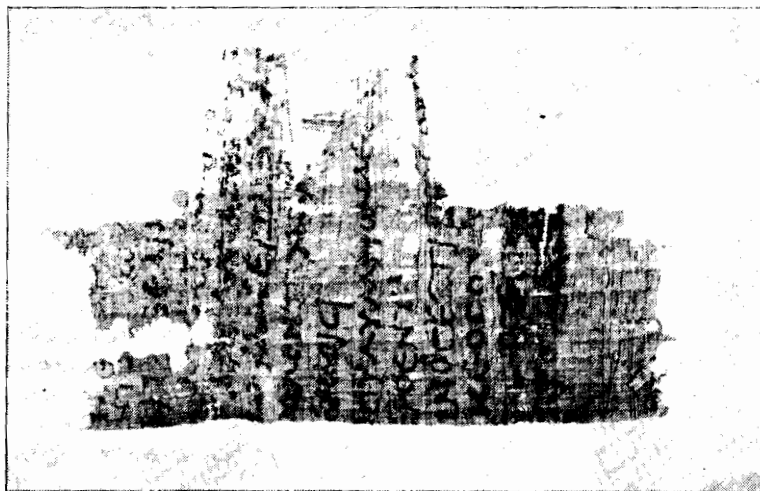
The papyrus is to be dated to the late third or early second century B.C. The hand is rather similar to E. G. Turner, *Greek Manuscripts of the Ancient World*, Oxford 1971, pl. 35 (± 200 B.C.) and S. West, pl. 3 (III/II cent.).

	ακροτατη κορυφη πολυδειραδος Ουλυμ]π[ο]ι[ο αυτος δε εφ αγορευε θεοι δ υπο πα]ντε[ς] ακου[ον κεκλυτε μευ παντες τε θεοι παε]αι τε θεαιν[αι	5
]. . []. . . [
5	πειρατω διακερσαι εμον επ]οε αλλ αμα [8
	αινειτ οφρα ταχιστα τελευτη]ω ταδε εργα ον δ αν εγων απανευθε θεων ε]θελοντα νοη[ω	10
	ελθοντ η Τρωεσιν αρηγεμεν η Δ]αναοιαι πληγεις ου κατα κοσμον ελευσετα]ι Ουλυμπονδε	
10	η μιν ελων ριψω εε Ταρταρον η]εροεντα τηλε μαλ ηχι βαθιστον υπο χθ]ονος εστι βερεθρον ενθα ειδηρειαι τε πυλαι και χαλ]κεος ουδ[οε	15
	τοεσον ενερθ Αιδεω οσον ου]ρανος εστ απ[ο γαιης γνωσετ επειθ οσον ειμι θεων κ]αρτιετοε [απαντων	

A verse has obviously been omitted between lines 3 and 5 (verses 5 and 8 of the established text). Unfortunately no letter in line 4 can be read with certainty, and it is therefore difficult to decide which verse was left out. The exiguous remains, however, cannot be reconciled with the end of verse 6, as this is known from the medieval manuscripts; on

P. Berol. Inv. 21683: Reconnaissance d'une dette

P. Berol. Inv. 21242: *Iliad*, 8.3-17

the other hand, with a little imagination these traces could possibly suit $\mu\eta\tau\epsilon\ \tau\iota[c]\ \alpha\rho\sigma\eta[\nu]$ of verse 7. If this is right, this papyrus is the earliest of a large number of manuscripts that omit verse 6 (see the critical apparatus in Allen's *editio major*); and it is of interest to note that this verse is also missing in the other two papyri that preserve this section, Pack² 817 and 818 (816 ends in verse 5). One should also observe that the same verse is also omitted by some manuscripts in *Od.* 8.27, by all manuscripts in 21.276, and by one papyrus in *Il.* 7.369; in all these instances it is preceded by a $\kappa\acute{\epsilon}\kappa\lambda\upsilon\tau\acute{\epsilon}\ \mu\epsilon\upsilon$ formula. No manuscript omits the verse in the other parallel passages (*Il.* 7.68, 349; 19.102; *Od.* 7.187; 17.469; 18.352).

Thessaloniki, The University

P. KOTZIA-PANTELI

RECONNAISSANCE D'UNE DETTE *

P. Berol. Inv. 21683

12 cm. 5 × 7

Kôm el-Fares (Arsinoé)
VIe siècle après J. - C.

Le papyrus est complet en haut et à gauche, en bas il est déchiré, et il lui manque la fin. À droite généralement il est mutilé, sauf la 1e, 2e et la 10e ligne. Aussi les lignes 4, 5, 6, 7, 8 ont des traces assez mutilées au centre et à droite. Le papyrus n'a qu'une marge en haut. Le texte est écrit d'une seule main. L'écriture est une cursive assez régulière, légèrement penchée à droite. Elle a les principales tendances de la cursive byzantine (voir A. Bataille, *Les Papyrus. Traité d'études byzantines*, II, Paris 1955, p. 12). Les caractères ressemblent au n. 59 de R. Seider, *Paläographie der griechischen Papyri*, I, Stuttgart 1967. L'écriture est aussi proche de P. Brooklyn gr. 2 (voir C. Préaux, Prêt d'or byzantin du Brooklyn Museum, *Chronique d'Égypte* 36, 1961, 353-64).

Aurelios Senouphios, du village de Bubastos, reconnaît avoir contracté envers Aurelios Phoibammôn, de la ville d'Arsinoé, une dette des pièces en or.

On trouvera une bibliographie générale sur les contrats d'emprunt dans R. Taubenschlag, *The Law of Greco-Roman Egypt*, Varsovie ²1955, 341-349; H. J. Wolff, *Der byzantinische Urkundenstil Aegyptens im*

*Publié avec la permission du Musée Égyptien de Berlin de l'Ouest.

Lichte der Funde von Nessana und Dura, *Revue Internationale des Droits de l'Antiquité*, 3e série, 8 (1961) 115-154; A. C. Johnson - L. C. West, *Byzantine Egypt: Economic Studies*, Amsterdam 1967, 167-172; H.-A. Rupprecht, *Studien zur Quittung im Recht der graecoägyptischen Papyri*, (Münchener Beiträge 57) München 1971; O. Montevecchi, *La Papirologia*, Turin 1973, 228-229.

+ Μεχειρ κθ πεντε-
 καιδεκάτης ἰν(δικτιῶνος).
 Ἀυρήλιος Σενούφιος
 [υἱός] Κ.οὔλ τοῦ καὶ Π[2-3].
 5 ἀπὸ κώμης Βουβάστου
 τοῦ Ἀρσινοείτου νομοῦ
 Ἀυρηλίῳ Φο[ι]βάμ[μωνι]
 υἱῷ Φιλοξ[ένου το]ῦ κ[αὶ . . .]
 ἀπὸ τῆς Ἀρσινοειτῶν πό-
 10 λεως χ(αίρειν). ὁμολογῶ ἔχειν
 σοι καὶ ὀφίλιν ἐν κα[θαρῶ]
 καὶ ἀναμφιβόλῳ χρ[υσία..]
 ἄπερ κατηλόγισές μ[οι]
 ὑπὲρ τῶν ἐμῶ[ν] δημ[οσίων]
 15 [εἰς τ]ὴν τιμὴν [4-6]

6. l. Ἀρσινοίτου, 9. l. Ἀρσινοῖτων, 10. l. ὁμολογῶ, 11. l. ὀφείλειν, 14. l. τῶν

À 29e Mecheir de la quinzième indiction. Aurelios Senouphios, fils de . . . , appelé aussi . . . , du village de Bubastos du nome Arsinoïte à Aurelios Phoibammôn, fils de Philoxenos, appelé aussi . . . , de la ville d'Arsinoé salut. Je reconnais clairement et sans contestation avoir reçu et te devoir *x* pièces en or, lesquelles tu a versées à mon compte en règlement de mes obligations publiques. . .

4. Je ne peux pas lire Κιαμοῦλ.

5. Βουβάστου: village dans la méris d'Hérakleidés du nome Arsinoïte. Voir C. Wessely, *Topographie des Faijûm (Arsinoïtes Nomus) in griechischer Zeit*, Vienne 1904, 52-53; B. P. Grenfell - A. S. Hunt, *P. Tebt.*, II, 373-4; A. Calderini, *Dizionario dei nomi geografici et topografici dell'Egitto greco-romano*, II.1, Milan [1973], 59-61.

10-11. ὁμολογῶ ἔχειν σοι καὶ ὀφίλιν: c'est une formule courte, qu'on

trouve, par exemple, dans P. Sakaon 72.6 (327) ὁμολογῶ ἔχειν σοι καὶ ὀφείλει(ν), *P. Cairo Masp.*, II, 67251.3 (549) ἔχω σου καὶ ὀφείλω; un autre type, ὀφείλειν καὶ χρεωστεῖν σοι, se trouve, par exemple dans *P. Cairo Masp.*, II 67128.12 (547) et 67129.9 (549).

11-12. ἐν κα[θαρῶ] καὶ ἀναμφιβόλῳ: cf., par exemple, *P. Cairo Masp.*, II, 67129.9 (549) ὀφείλειν σοι καὶ χρεωστεῖν ἐν [κ]αθαρῶ καὶ ἀναμφιβόλῳ (sic) ὑπὲρ . . . , et *SB*, III, 7201.7 (538?) ὁμολογῶ . . . ὀφείλειν σοι καὶ χ[ρ]εω[στ]εῖν ἐν καθ[α]ρῶ καὶ ἀ[ναμφιβόλῳ] ὑπὲρ] λ[ό]γου.

13. ἄπερ κατηλόγισές μ[οι]: cf. *P. Oxy.*, I, 136.26 (583) καταλογίσασθαι ἐν τοῖς ἐμοῖς λόγοις, et 137.19 (584) τούτου τὴν τιμὴν κατελογίσαστό μοι ἐν τοῖς πιττακίοις μου; voir aussi *P. Mon.* 14.52 (549) ὥστε καταλογισθῆναι Πατερμουθίῳ ὑπὲρ Ἰωάννου τὰ τέσσαρα νομίσματα, ἄπερ ὀρίσθη λαβεῖν παρὰ Ταπίας τῆς μητρὸς αὐτοῦ, avec les observations de L. Wenger (pp. 163-4). C'est la première fois que le verbe se trouve aux papyrus à la voix active.

14. δημ[οσίων] scil. τελεσμάτων οὐ φόρων: cf. *P. Cairo Masp.*, II, 67251.3 (549) ἔχω σου καὶ ὀφείλω, ὑπὲρ τιμῆς τοῦ φόρου, τῆς σποραῖς. . . Sur δημόσιοι φόροι voir Johnson - West, *op. cit.*, particulièrement p. 305.

Thessaloniki, L'Université

E. DIMITRIADOU-TOUFEXIS

A NOTE ON APOLLODORUS

In an article entitled «Pour une Nouvelle Édition de la Bibliothèque d'Apollodore»¹ M. Papathomopoulos presented the results of a fresh collation of what were held to be the five major sources of the *Library*, prompted by the investigations of A. Diller² into the status of two of these within the manuscript tradition. Diller argued that *O* (Oxonienis Laudianus Graecus 55) and *M* (Monacensis Graecus 182) were derived directly from the Archetype *R* (Parisinus Graecus 2722), and that *O* itself had then served as the source of all other manuscripts of Apollodorus. If this is indeed the case, one cannot but accept that Diller's conclusions represent a significant development in our under-

1. *Ἑλληνικά* 26 (1973) 18-40.

2. The Text History of the Bibliotheca of Pseudo-Apollodorus, *TAPA* 66 (1935) 296-313; A New Source for the Text of Apollodorus' Bibliotheca, *CPH* 33 (1938) 209.

standing of the history of the text, since *O* and *M* would then constitute the primary source for those sections of *R* which have subsequently been lost. At the same time as reporting afresh the readings of *O* and *M*, and of equal importance, Papathomopoulos carried out a new examination of *R* itself, together with *E* (Epitoma Vaticana) and *S* (Fragmenta Sabbaitica). This resulted not only in the confirmation of many modern conjectures, but also in the discovery of instances where editors had previously failed to see that *R* agrees with *E* and *S*, and an even greater number of cases where the traditional text could be improved by a more careful reading of the Archetype. It is with one of these improvements that the present note concerns itself.

In the account of the eleventh labour of Heracles Wagner in his edition of the *Library*¹ (II 113 = II 5, 11, 1) reads ἐνδέκατον ἐπέταξεν ἄθλον παρ' Ἑσπερίδων χρύσεα μῆλα κομίζειν, accepting the emendation of Aegius for the traditional interpretation of the reading in *R*: κομίσων (compend.). As a result of the reexamination of *R* Papathomopoulos observed that the correct reading should be κομίσαι and that the abbreviation of the ending σαι had been the cause of subsequent errors both by copyists (cf. κομίσων, *O*) and editors alike. However, while the findings of Papathomopoulos may be regarded as leading to many improvements in the text of Apollodorus, I would argue that the passage in question requires the retention of Aegius' emendation against the evidence of the Archetype.

Each of the twelve labours described in the *Library* is introduced in the form of an indirect command after a part of the verb ἐπιτάσσειν. In the case of five of the labours the infinitive involved is aorist in tense, referring simply to the action implicit in the word². Thus in the second labour (the hydra of Lerna) the infinitive used is κτείνειν, in the third (the Cerynithian hind) ἐνεγκεῖν, in the fifth (the Augeian stables) ἐκφορῆσαι, in the sixth (the Stymphalian birds) ἐκδιῶξαι, and in the seventh (the Cretan bull) ἀγαγεῖν. In the remaining seven labours, however, Heracles is ordered to bring to Eurystheus some object or other: in the first labour it is the pelt of the Nemean lion, in the fourth the Erymanthian boar, in the eighth the mares of Diomedes, in the ninth the girdle of Hippolyta, in the tenth the cattle of Geryon, in the eleventh

1. *Mythographi Graeci*, vol. I, Leipzig 1926.

2. Cf. Goodwin, *Syntax of the Moods and Tenses of the Greek Verb*, London 1965, § 87.

the apples of the Hesperides, and in the twelfth Cerberos from the Underworld. In each case the verb used is *κομίζειν*, and in each case, unless we accept Papathomopoulos' reading of R as obligatory, the tense is present.

That Apollodorus should apparently base his choice of infinitive tense upon considerations primarily of style and vocabulary rather than the precise requirements of the passage is not, however, without parallel. Elsewhere in the *Library* he displays similar tendencies, not least when he associates a negative directly with parts of *δύνασθαι*. Repeatedly in constructions where we might have expected *οὐ*, we find *μή*. Though it is undoubtedly the case that later writers employed *μή* with, for instance, the infinitive in indirect discourse or the circumstantial participle where classical usage would require *οὐ*¹, the persistence with which Apollodorus applies *μή* to *δύνασθαι* suggests that here again it was the verb itself that was the determining factor.

Thus, while it is impossible to state dogmatically that in describing the eleventh labour the author of the *Library* did not depart from what is clearly a characteristic of his style, it is certainly arguable that here too the tense should be read as present and the emendation of Aegius retained.

University of Hull

S. IRELAND

AN HOMERIC PARALLEL IN A MODERN GREEK FOLKSONG

The purpose of this note is not to present a conclusion, but to serve as a call for further investigation by ethnomusicologists concerned with the Greek lands, and (for reasons which will become apparent) with the Balkans and the Near East as well.

Readers of Homer are familiar with a formula often used to introduce a speech addressed by one character in the epic to another: *ἔπος τ' ἔφατ' ἔκ τ' ὀνόμαζεν* (e.g. *Od.* 10.319), literally, «spoke a word and called (him/her) by name». But despite the use of the verb *ὀνομάζω*, the speech actually does not contain, in a great many instances, the

1. Kühner - Gerth, II, ii, § 512-513.

name of the one addressed. Cunliffe¹, who discusses the locution, comments on several passages in which the formula apparently means «. . .no more 'than to address' (the name . . . in ζ 254 and x 319 is not known to the speaker. In θ 194 the name cannot have been used, as it was not then known to the Phaeacians. In ρ 215 Melantheus cannot have known any name by which to address the disguised Odysseus. In ξ 52 the disguised Odysseus knew Eumaeus's name, but cannot be supposed to have used it) . . .» Thus we have a recurring Homeric formula which leads the hearer or reader to expect the use of a proper name, of which expectation one is defrauded in the actual speech which follows.

I have come upon a similar locution in a folksong recorded by Dora Stratou in Everest Record Album 3368/3, Record 3, Side A, Band 6, a song which, beginning Εἶχα μίαν ἀγάπη, she says «. . .is a favorite song of the Greek people. It is sung and danced in all parts of Greece».

The hapless lover tells us that he went one morning to the girl's neighborhood:

καὶ τήνε καλημέρισα, τῆς εἶπα τ' ὄνομά της, (δὶς)
 Μωρέ, καλημέρα, μῆλο μου, μῆλό μου πορτοκάλι, (δὶς)
 ὄς σὰν καὶ σένα, μάτια μου, στὸν κόσμο δὲν εἶν' ἄλλη. (δὶς)

As in the Homeric citations, we listen in vain for the name of the faithless one: 'apple' and 'orange' are pleasant epithets, but they are not Greek names (and the second is obviously there only for the rhyme). Thus the parallel with Homer, in which καλημέρισα and its echoing καλημέρα correspond to ἔπος ἔφατ', and zero corresponds to the word meaning 'name', is very close indeed.

What are we to do with this parallel? I have expressed the view elsewhere², and have won for this view the approval of so severe a critic of anthropological carelessness as Davis³, that each parallel culture trait of ancient and modern Greece should be considered to have arisen through one of four processes: (1) Unbroken tradition common to a larger cultural circle than that of the Hellenes (e.g. Eastern Mediterra-

1. R. J. Cunliffe, *A Lexicon of the Homeric Dialect*, London 1924, 294 s.v. ὄνομάζω (1)

2. H. L. Levy, *Inheritance and Dowry in Classical Athens*, in J. Pitt-Rivers, ed., *Mediterranean Countrymen*, Paris 1963, 137-138.

3. J. Davis, *People of the Mediterranean*, London 1977, 251-254.

nean or Pan-Mediterranean (I should now add «Balkan»); (2) Unbroken Hellenic tradition (the hypothesis emotionally most appealing to Hellenes and to philhellenes like myself); (3) Conscious re-introduction in modern times on the basis of written records; (4) Independent and unconscious re-invention.

To which of these four processes should our present parallel be attributed? To a tradition common to Near Eastern or Balkan lands as well as to Hellenic? It is for this that I have suggested the participation of ethnomusicologists of the Balkans and the Near East in the investigation. To pure Hellenic tradition, unbroken from the days of the Homeric bards to the present? An audacious if pleasant assumption, but requiring diligent search in Greek songs of all ages, to the extent to which they exist. To conscious re-introduction by some school-trained bard who knew his Homer? If this song were the work of Zalocostas, for example, this would not be an untenable view; otherwise scarcely likely. And finally, if all else fails, we should have to fall back on the fourth theory, that of independent re-invention, in which the Greek singer, all unknowing, echoed an immortal predecessor!

Duke University

HARRY L. LEVY

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ
ΣΤΗΝ ΔΙΗΓΗΣΙΝ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ (ΡΙΜΑΛΑ)

Ἡ Βυζαντινὴ καὶ Νεοελληνικὴ Βιβλιοθήκη (BNB), ποὺ ἰδρύθηκε ἀπὸ τοὺς Ι. Θ. Κακριδῆ, Λίνο Πολίτη, Μ. Παπαθωμόπουλο, Γιώργο Σεφέρη καὶ Ν.Μ. Παναγιωτάκη στὰ 1971, πολὺ γρήγορα ἄρχισε νὰ δίνει καρπούς. Ἡ Διήγησις τοῦ Ἀλεξάνδρου εἶναι τὸ πρῶτο βιβλίον τῆς σειρᾶς, ἡ Πανώρια τὸ δεύτερο, ὁ Στάθης τὸ τρίτο. Πρέπει νὰ συγχαροῦμε τὴν ἐπιτροπὴν (ἀπὸ τὴν ὁποία λείπει γιὰ πάντα ἀπὸ τὸ 1971 ὁ Γιώργος Σεφέρης) καὶ γιὰ τὴν πρωτοβουλία τῆς καὶ γιὰ τὴν σύντομη καὶ καλὴ καρποφορία.

Καὶ οἱ τρεῖς τόμοι εἶναι καλὰ τυπωμένοι, μὲ ὠραία ἐμφάνιση, μὲ πολὺ λίγα τυπογραφικὰ λάθη, καὶ ἐκδομένοι μὲ ὀρισμένο σχέδιο. Οἱ ἐκδότες, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ὁ ἕνας τουλάχιστο εἶναι πολὺ πεπειραμένος, φρόντισαν νὰ δώσουν ὅ,τι καλύτερο μποροῦσαν ἀπὸ ἄποψη κειμένου καὶ φιλολογικῶν πληροφοριῶν, στηριγμένοι στὰ στοιχεῖα ποὺ τοὺς ἔδιναν τὰ χειρόγραφα ἢ οἱ ἄλλες πηγές καὶ πληροφορίες. Ὑπάρχει ἓνα σχέδιο: Εἰσαγωγή, Κείμενο, Σχόλια, Λεξιλόγιο

και μιὰ περίληψη—στο τέλος τῆς εἰσαγωγῆς—σὲ ἑλληνικὴ ἢ ἀγγλικὴ γλῶσσα· τὰ σχόλια ἴσως χρειάζονται ἐνίσχυση.

I. Προβλήματα κειμένου

1. Οἱ παρατηρήσεις ποὺ ἀκολουθοῦν ἀφοροῦν κυρίως προβλήματα κειμένου, ἐρμηνείας (Σχόλια) καὶ λεξιλογίου. Θὰ ἀσχοληθοῦμε ἐδῶ μὲ τὴν *Διήγησιν τοῦ Ἀλεξάνδρου*. Οἱ σχετικὲς μὲ τὴν *Πανώρια* καὶ τὸν *Στάθη* δημοσιεύθηκαν στὴν *Κρητολογία*¹. Ἡ ἀξιοθαύμαστη ἐπιχείρηση, ἡ μετεωρικὴ ἄνοδος καὶ ὁ πρόωρος θάνατος τοῦ Ἀλέξανδρου τοῦ Μεγάλου θάμπωσαν τοὺς συγχρόνους του καὶ ἄφησαν μόνιμη γοητεία καὶ πλούσια παράδοση—μὲ πιθανὲς καὶ φανταστικὲς ἀφηγήσεις καὶ θρύλους—στοὺς μεταγενέστερους ὄλων τῶν ἐθνῶν. Προφορικὴ παράδοση καὶ γραπτὴ φιλολογία συναγωνίζονταν γιὰ τὴν συντήρηση τῶν κατορθωμάτων τοῦ μεγάλου στρατηλάτη, ἐνῶ πολὺ συχνὰ αὐτὰ τὰ δύο εἶδη διασταυρώνονταν: ἡ προφορικὴ παράδοση γινόταν γραπτὴ, παραμυθάζοντας ἀπίθανα γεγονότα μέσα στὴν τελευταία, καὶ ἡ γραπτὴ γινόταν προφορικὴ, ἀλλοιώνοντας ἀπίστευτα τὸν ἀρχικὸ ἱστορικὸ πυρήνα. Ἡ ζωντανὴ παράδοση ἐπιζητεῖ ἀκόμα στὰ βάθη τῆς Μεγάλης Ἀσίας, ἰδιαίτερα στὴν περιοχὴ τοῦ Ἰνδοῦ καὶ τῆς Πενταποταμίας (Παντζάμπ-Πακιστάν) καὶ τοῦ Ἀφγανιστάν. Καὶ στὴν Περσία (Ἰράν) δὲν χάθηκε, καθὼς φαίνεται, ἡ παράδοση, μόνον ποὺ ἐδῶ ὁ θαυμασμὸς ποὺ ἐπικρατεῖ στίς ἄλλες χῶρες ἀντικαταστάθηκε ἀπὸ ἐπίσημη ἐχθρότητα, ἐξαιτίας τῆς κατάκτησης. Νὰ νικηθῆς ἀπὸ ἀνώτερη δύναμη εἶναι ἀνεκτό· νὰ διαλυθῆς ὅμως ἀπὸ ἀσήμαντη, ἔστω κι ἂν τὴν ὀδηγῆ ἢ τὴν ἔχη ὀδηγήσει ἓνας ἀπὸ τοὺς μεγαλύτερους—ἂν ὄχι ὁ μεγαλύτερος—«ἀνδρεῖος» τῆς ἱστορίας, αὐτὸ δὲν συγχωριέται.

2. Ὁ πιὸ σοβαρὸς ἑλληνικὸς κλάδος αὐτῆς τῆς φιλολογίας εἶναι ἡ *Ἱστορία τοῦ Ἀλεξάνδρου*, ποὺ ἀναγόταν χωρὶς βεβαιότητα στὸν μικρασιανὸ τοῦ Ἀριστοτέλη, τὸν Καλλισθένη τὸν Ὀλύμπιο, ποὺ εἶχε συμμετάσχει ἀπὸ τὴν ἀρχὴ στὴν ἐκστρατεία σὰν ἐπιστημονικὸς παρατηρητὴς γιὰ λογαριασμὸν του καὶ γιὰ λογαριασμὸν τοῦ Ἀριστοτέλη, εἶχε ὅμως ἄσχημο τέλος, γιὰ ἀντιτάχθηκε στὴν προσκύνηση τοῦ προσώπου τοῦ βασιλιᾶ. Ὁ Ἀλέξανδρος εἶχε σπεύσει νὰ ἀκολουθήσει τίς περσικὲς συνήθειες (ὅπως δυστυχῶς ἔκαμαν λίγο ἀργότερα καὶ οἱ Πτολεμαῖοι στὸ βασίλειο τῆς Αἰγύπτου πλαγιάζοντας αἰμομικτικὰ μὲ τίς ἀδελφές τους σύμφωνα μὲ τὰ φαραωνικὰ ἔθιμα)², καὶ ὁ Καλλισθένης ἦταν ἀπὸ αὐτοὺς ποὺ ἀρνήθηκαν νὰ προσκυνήσουν. Ὁ Ἀρριανὸς (*Ἀνάβ.* Ἀλ. 4,10 κέ.)

1. Τεῦχ. 8. Ἰανουάρ.-Ἰούν. 1979, σσ. 57-75.

2. Πλήρωσε μὲ τὸ κεφάλι του κι ἐκεῖ ὁ καημένος ὁ Σωτᾶδης ἀπὸ τὴν Μαρώνεια, ποιητὴς κάπως ἀθυρόστομος, ποὺ ἔγραψε ὑπαινικτικὰ ὅτι ὁ Πτολεμαῖος εἰς οὐχ ὀσίην τριμαλιῆν τὸ κέντρον ὤθει.

μᾶς διέσωσε ώραῖα κείμενα τοῦ Καλλισθένη ἀπὸ τῆς συζητήσεως πού ἔγιναν γι' αὐτὸ τὸ θέμα μὲ τούς γνωστούς καὶ ἀθάνατους τσανακογλειφτες τῶν μεγάλων, ἀπὸ τούς ὁποίους ποτὲ κανένας δὲν ἔπαθε τίποτε—ἀπεναντίας—, ἐνῶ ἔπαθαν, παθαίνουν καὶ θὰ παθαίνουν πάντα ὅσοι τολμοῦν νὰ ποῦν κάτι πού εἶναι ἀλήθεια ἢ, ἔστω, ἀλήθεια ὅπως τὴν νομίζουν οἱ ἴδιοι, «ἕως ἂν ἡ αὐτὴ φύσις ἀνθρώπων ᾗ». Καὶ εἶναι πολὺ φιλόσοφα καὶ πολὺ γνωστικά τὰ ὅσα λέει ὁ Καλλισθένης σ' αὐτὴν τὴν τελευταία του ὥρα.

Τὸ ὅτι ὅλοι οἱ ἄνθρωποι πού βρέθηκαν κοντὰ στὸν Ἀλέξανδρο θὰ ἔγιναν ἀπομνημονευματογράφοι ὕστερα ἀπὸ τὸν θάνατό του, εἶναι μᾶλλον φυσικό. Ἐξῆσαν μεγάλα γεγονότα, ὁ νέος αὐτὸς ἄνθρωπος ἦταν ἐξαιρετικός, τὰ κατορθώματά του μυθικά, κι ὁ θάνατός του ἀπροσδόκητος, ἂν ὄχι τίποτε ἄλλο, ἀπὸ τὴν προωρότητά του. Λιγότερο φυσικὴ ὅμως φαίνεται ἡ ἀπομνημονευματογραφία ἀπὸ τὸν Καλλισθένη, πού καταδικάσθηκε σὲ θάνατο τὸ 327, τέσσερα χρόνια πρὶν ἀπὸ τὸν θάνατο τοῦ Ἀλέξανδρου. Κι ἐπομένως ὅποιαδήποτε «ἀπομνημονεύματά» του ὑπῆρξαν—καὶ ἐφόσον σώθηκαν—, δὲν μπορούσαν νὰ προχωροῦν πιὸ πέρα ἀπὸ τὴν χρονολογία τοῦ θανάτου του. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ κλασσικὴ φιλολογία μιᾶ γιὰ (Ψευδο)Καλλισθένη¹. Τὸ ὅτι ἓνα τέτοιο πρόσωπο θὰ κρατοῦσε σημειώσεις εἶναι αὐτονόητο. Τὸ τί ἔγιναν αὐτὲς μετὰ τὸν θάνατό του, αὐτὸ εἶναι ἄλλο πρόβλημα, ὅπως καὶ τὸ ἂν σώθηκαν (πρῶτα ἀπὸ ὅλα) καὶ ἂν συμπληρώθηκαν ἀπὸ κάποιον.

Γεγονὸς εἶναι ὅτι οἱ ἱστορίες αὐτὲς μᾶς γίνονται φιλολογικὰ γνωστὲς ἀπὸ τὸν 1. αἰ. π.Χ., ὅτι μεταφράζονται στὰ λατινικά καὶ, ἀργότερα, σὲ ἄλλες γλώσσες (ἀρμενικά, συριακά, ἰουδαϊκά, ἀραβικά, ἀκόμα καὶ αἰθιοπικά), ὅτι κυκλοφοροῦν σὲ ὅλον τὸν ἀνατολικὸ καὶ δυτικὸ κόσμο, πλουτίζονται, παραφράζονται, παραμορφώνονται, γοητεύουν.

3. Εἶναι φυσικὸ ὅτι καὶ ἡ ἑλληνικὴ παράδοση, ὅποιοσδήποτε κι ἂν ἦταν ὁ ἀρχικὸς πυρήνας τῆς, γνώρισε ἀνάλογες ἐξελίξεις, πλουτίσθηκε, παραμορφώθηκε, στιχουργήθηκε, ἔγινε λαϊκὸ ἀνάγνωσμα ἢ ἄκουσμα, παραμῦθι, τυπώθηκε πάρα πολλὲς φορὲς στὴν Βενετία καὶ ἄλλοῦ, κυκλοφόρησε στὰ σπίτια καὶ θέρμανε τῆς καρδιᾶς τῶν σκλαβωμένων Ἑλλήνων σὲ ὅλην τὴν περίοδο τῆς Τουρκοκρατίας σὰν *Φυλλάδα τοῦ Μεγαλέξαντρου*, κι ἔγινε τέλος ἡ Γοργόνα πού ρωτᾶ τούς ναυτικούς ἂν «ζεῖ ὁ Βασιλιάς Ἀλέξαντρος».

Τὸ λιγότερο φυσικὸ ὅμως, καὶ σχεδὸν ἀπίστευτο, εἶναι ὅτι, καὶ ὕστερα ἀπὸ τῆς τόσες ἐξελίξεις, προσθήκες, παραμορφώσεις καὶ προσαρμογὲς ἀπὸ τὸν ἀρχαῖο ἑλληνικὸ στὸν μεσαιωνικὸ καὶ νεοελληνικὸ λόγο, ὁ ἀρχικὸς πυρήνας τῆς *Διηγίσεως τοῦ Ἀλεξάνδρου* (*Historia Alexandri*) μένει, καὶ μπορεῖ νὰ

1. Σύντομη ἐπισκόπηση βλ. Α. Lesky, *Ἱστορία τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς λογοτεχνίας*, (ἑλλ. μετάφρ.)⁴, Θεσσαλονίκη 1978, σσ. 862, 919, 1041-46.

αναγνωρισθῆ και στο σύνολο και στις λεπτομέρειες. Σάν ένα μικρό παράδειγμα δίνω τήν γραφή *ἐγὼ πού εἶμαι ἄκτιστος* τοῦ στ. 1778 τῆς ἐκδόσεως πού μᾶς ἀπασχολεῖ, πού ὁ λαϊκός τίτλος τῆς εἶναι ἡ *Ριμάδα (τοῦ Μεγαλέξαντρου)*. "Ὅπως σημειώνει ὁ ἐκδότης D. Holton στήν Εἰσαγωγή (σ. 13), τὸ μοναδικὸ χειρόγραφο τῆς *Ριμάδας*, πού προέρχεται ἀπὸ τὸ μοναστήρι τῆς Μεταμορφώσεως, τῶν Μετεώρων, εἶναι τοῦ 16. αἰ. και εἶναι ἀντιγραμμένο ἀπὸ τὸ τυπωμένο κείμενο μᾶς ἀπὸ τις 14 ἐκδόσεις τῆς Βενετίας (στήν Ἀθήνα ἡ τελευταία ἦταν τοῦ 1920). Στὰ σχόλιά του ὁ ἴδιος ἐκδότης σημειώνει (σ. 231): «the corresponding word in the ps-Call. is ἀήττητος (A and B) or ἀνίκητος (Pap. Hamb. 129)». Εἶναι φανερό ὅτι ἡ λ. *ἄκτιστος* τῆς *Ριμάδας* ἀποτελεῖ, σύμφωνα με ὅλες τις ἀνθρώπινες πιθανότητες, παρανόηση τοῦ ἀήττητος ἀπὸ μικρογράμματο χειρόγραφο. Ἡ ἀποψη τοῦ H. ὅτι ἡ λ. *ἄκτιστος* θεωροῦνταν συνώνυμη με τήν ἀήττητος τὸν 16. αἰ. ἀμφιβάλλω ἂν εἶναι σωστή, γιατί ἡ φόρτιση τοῦ *ἄκτιστος* ἦταν μόνο θεολογική και μεταφυσική. Εἶναι ὅμως ἐξίσου ἐνδιαφέρον νὰ παρακολουθήσουμε στοῦ ἴδιο παράδειγμα πῶς ἀλλάζουν οἱ λέξεις διατηρώντας τὴ σημασία τους (*ἀήττητος* ~ *ἀνίκητος*, μολοντί και ἐδῶ ἡ παρανόηση δὲν ἀποκλείεται) και πῶς ἀλλάζουν σημασία διατηρώντας κάποια ἐξωτερική ὁμοιότητα (*ἀ-ήττη-τος* ~ *ἄ-κτισ-τος*). "Αλλά παραδείγματα ἐξαρτήσεως ἀπὸ τὸν Ψευδο-Καλλισθένη ἢ σχέσεως με αὐτὸν θὰ φανοῦν παρακάτω.

4. Δὲν θὰ ἀσχοληθῶ με τὰ γενεαλογικά τῆς παραδόσεως, γιατί δὲν τὰ ξέρω. Θὰ ἀσχοληθῶ ὅμως με τὰ γλωσσικά προβλήματα τοῦ κειμένου και θὰ ἐπιμείνω ιδιαίτερα στοῦν τρόπο με τὸν ὁποῖο παραποιῶνται οἱ λέξεις (στοῦν τονισμό κυρίως), γιὰ τὸ δυσάρεστο ἀκουστικὸ ἀποτέλεσμα πού προκαλοῦν, και γιὰ τὴν ποιότητα τῆς ποιήσεως τὴν ὁποία δημιουργοῦν. Σάν μέτριος ὁμηριστής, διαβάζω συχνὰ σὲ βιβλία σοφῶν συναδέλφων δικῶν μας και ξένων ὅτι ὁ "Ὀμηρος—δηλ. ὁ ποιητὴς τῆς *Ἰλιάδας* και τῆς *Ὀδύσειας*, ὅπως πιστεύω—προσαρμόζει τὴν γλῶσσα πρὸς τὸ μέτρο, δηλ., κάπως ὡμά, παραποιεῖ τις λέξεις γιὰ νὰ τις προσαρμόση στοῦν μέτρο, ἐπειδὴ τάχα τὸ ἐξάμετρο ἦταν ἓνα μέτρο πού δὲν ταίριαζε στήν ἐλληνική γλῶσσα, γιατί αὐτὸ ἀποτελοῦνταν ἀπὸ σπονδαίους και δακτύλους, και δὲν ὑπῆρχαν τόσες σπονδειακές ἢ δακτυλικές λέξεις στὰ ἀρχαῖα ἐλληνικά' κι ἐπομένως ὁ ποιητὴς τέντωνε τις λέξεις και τις ἔκαμνε ὅ,τι ἤθελε. Τί γλῶσσα και τί ποίηση θὰ ἔβγαινε ἀπὸ αὐτὴν τὴν κακοποίηση, ποῖος ἄλλος ποιητὴς ἐφάρμοσε αὐτὴν τὴν μέθοδο, πῶς ἦταν δυνατὸ ἀπὸ τέτοια μέσα νὰ βγῆ αὐτὸ τὸ ἀποτέλεσμα πού λέγεται «ὁμηρικὴ ποίηση», δὲν κάμνει τὸν κόπο νὰ τὸ ἐξηγήση κανένας. Οὔτε και μᾶς ἐξηγεῖ κανένας γιατί τάχα ἡ ἐλληνική γλῶσσα ἦταν πιὸ κατάλληλη γιὰ τὴν ἰαμβική και τὴν λυρική ποίηση και γιατί ἡ τραγωδία δὲν κακοποιεῖ τὴν γλῶσσα οὔτε στὰ ἀφηγηματικά οὔτε στὰ λυρικά τῆς μέτρα. Φιλολογικά μυστήρια, πού ὀφείλονται σὲ ἀποσπασματικὴ θεώρηση περίπλοκων προβλημάτων. Ἀνεδαφικές ιδέες, οἱ ὁποῖες ὅμως

ριζώνουν και δὲν μπορεῖς ὕστερα νὰ τίς κουνήσης. Καὶ ἡ ἐπιστήμη, σὰν τὴν θρησκεία, θαρρεῖς πῶς δὲν μπορεῖ νὰ ζήση χωρὶς τὸ παράλογο ἢ τὸ ἐξωλογικό.

Ἐλπίζω πῶς σύντομα θὰ δημοσιευθοῦν τὰ πορίσματα μακροχρόνιας μελέτης μου, στὴν ὁποία προσπαθῶ νὰ ἀποδείξω ὅτι οἱ ἀπόψεις αὐτὲς δὲν στηρίζονται στὰ πράγματα. Πρῶτα πρῶτα, γιατί κανένας ποιητὴς ποὺ ἀξίζει ἔστω καὶ λίγο, δὲν μπορεῖ νὰ κακοποιῇ τὴν γλώσσα γιὰ νὰ κάμνη στίχους, καὶ δεύτερο γιατί, γιὰ νὰ συγκροτηθοῦν οἱ δάκτυλοι καὶ οἱ σπονδεῖοι (καὶ ὁποιαδήποτε ἄλλα μέτρα), δὲν χρειάζονταν ἔτοιμες καὶ καμωμένες προκαταβολικὰ ὀλόκληρες δακτυλικές ἢ σπονδειακές λέξεις. Αὐτές, ἔτσι κι ἄλλιῶς ὑπάρχουν κιόλας, ὑπάρχουν ἴσως καὶ πάμπολλες δυνατότητες νὰ σχηματισθοῦν σπονδεῖοι καὶ δάκτυλοι ἀπὸ συνδυασμοὺς μονοσύλλαβων, δισύλλαβων κτλ. λέξεων ἀναμεταξύ τους ἢ καὶ μὲ τίς ἀρχικές ἢ τελικές συλλαβὲς γειτονικῶν, ὥστε νὰ μὴν χρειάζεται κακοποίηση τῆς γλώσσας. Δὲν εἶναι ὅμως ἐδῶ ἡ θέση γι' αὐτά.

5. Ἀπὸ τὴν σύγχρονη ἐποχὴ θυμᾶται κανεὶς τὸν Κάλβο μὲ τὰ πλήθη τῶν μελίσσω, (*Ἡ λύρα* X 133), καὶ βροντάουσιν ἐπὶ τὰς κεφαλὰς τῶν ἀχαρίστων, (*Ἡ λύρα* I 8-9), ἰδοὺ πετάουν (*Ἡ λύρα* II 10, X 170). Γιὰ τὰ δυὸ τελευταῖα δὲν ξέρω ἂν δὲν ἔχουμε σκόπιμη ἀνάλυση: γιὰ τὸν Κάλβο, τὸ βροντάουσιν καὶ τὸ πετάουν εἶναι ἀσυναίρετοι τύποι, γιατί εἶναι λόγιος ποιητῆς. Ἴσως μάλιστα ἀπέφυγε τὸ βροντῶσιν, γιὰ νὰ δώσῃ ἔμφαση στὸ νόημα μὲ τὸ βροντάουσι(-άου-) καὶ γιὰ νὰ ἀποφύγῃ τὴν κατάληξη -ῶσιν, ἐπειδὴ αὐτὴ δὲν ἐπέζησε στὰ NE. Τὸ ἴδιο ἰσχύει καὶ γιὰ τὴν ἀποφυγὴ τοῦ πετῶσιν. Ἀπεναντίας, τῶν μελίσσω πρέπει νὰ θεωρηθῇ σὰν ὁ λαϊκὸς τύπος τῆς γενικῆς: τῶν Βερμούδων, τῶν πεταλούδων, ἀκούεται καὶ γράφεται συνήθως, νομίζω ποτὲ τῶν Β-ῶν, τῶν π-ῶν¹, καὶ δὲν ἀποκλείεται ἡ μεσαιωνικὴ λαϊκὴ γενικὴ τῆς θαλάσσου νὰ βρίσκεται πιὸ κοντὰ πρὸς ἕναν τύπο πληθυντικοῦ (τῶν) θαλάσσω². Ὁ Χατζιδάκης (*Einleitung* 420) δίνει μεσαιωνικοὺς τύπους τῶν κανδήλων, τῶν ἐρημίτων, τῶν κορτίνων, τῶν παιδίσκων, τῶν ἀπελάτων, τῶν προφήτων κλπ. καὶ προσθέτει ὅτι σήμερα τονίζουσι: *Μεγαρίτων*, *Ἀργεῖτων*, *Μωραῖτων* (καὶ -ῖτων), τῶν μελίσσω (καὶ -σσῶν) κλπ.

6. Δὲν εἶναι τόσο οἱ παραποιήσεις τῶν γεωγραφικῶν ἢ τῶν κύριων ὀνο-

1. Ἄν ὅμως τὸ πεταλούδα, ἢ, προέρχεται ἀπὸ βασικὸν τύπο ἢ *πεταλῶ) *πεταλοῦ(ς)-τῆς *πεταλοῦδος, τότε ἡ βαρυτόνηση τῆς γεν. τοῦ πληθ. εἶναι κανονικὴ πρβ. τῶν ἐλπίδων, ταυτοτήτων, κττ., καὶ οἱ σουσοῦδες —τῶν σουσοῦδων (ὄνομ. ἢ σουσοῦ). Τῶν στρατιωτικῶν ἔγραψαν πρόσφατα ὅλες οἱ ἐφημερίδες μὲ τὴν εὐκαιρίαν τῆς κατάταξης τῶν γυναικῶν στὸν στρατό, καμιά τῶν σ-ινῶν. Ἔτσι τίς ἐτόνισαν καὶ οἱ ραδιοσχολιαστὲς.

2. Σὲ σχόλιο στὸν στ. 3 (σσ. 189-90) ὁ D. Holton κάμνει μιὰν ἐπισκόπηση τῆς συχνότητος τοῦ τύπου στὰ μεσαιων. Ἑλληνικά, ἀναφέρει τὴν ἀποψη τοῦ Pernot (ἀναλογία μὲ τοῦ πελάγου), θεωρεῖ πιὸ πιθανὴ τὴν ἀναλογία μὲ τῆς ἀβύσσου (*ΠΔ*, *Γέν.* 1,2).

μάτων που έχουν σημασία στην *Διήγηση του Ἀλέξανδρου*. Αὐτὲς εἶναι σχεδὸν φυσικὲς σὲ ὅλα τὰ κείμενα, σὲ ὅλες τὶς γλώσσες καὶ σὲ ὅλες τὶς ἐποχές, μιὰ που τὸ γεωγραφικὸ ὄνομα, τὸ τοπωνύμιον καθὼς καὶ τὸ κύριον ὄνομα εἶναι μοιραῖο νὰ μὴν ἔχουν σημασιολογικὴ διαφάνεια, καὶ ἀκούγονται σὰν ξένα σώματα μέσα στὴν γλῶσσα. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι θὰ παρασυρθοῦν καὶ ἀπὸ φωνητικούς καὶ ἀπὸ ψυχολογικούς γλωσσικούς παράγοντες (παρετυμολογία, ἀναλογία), καὶ θὰ παρυσιάσουν μικρὲς ἢ μεγάλες ἀλλοιώσεις: ὑποκοριστικὲς καὶ χαϊδευτικὲς στὰ κύρια ὀνόματα, παρετυμολογικὲς-ἀναλογικὲς στὰ τοπωνύμια καὶ τὰ ἔθνηκ.

Στὸ κείμενο τῆς *Διηγῆσεως (Ριμάδας)* οἱ παραποιήσεις αὐτὲς μεγαλώνουν ἀπὸ τὴν ἄγνοια, τὶς διαδοχικὲς διασκευὲς καὶ ἐνδεχομένως ἀπὸ ἰταλικὰ πρότυπα ἢ παράλληλα, ὀρισμένων ὀνομάτων, πολὺ γνωστῶν στὴν ἰταλικὴ κωμωδία τῆς Ἀναγέννησης: π.χ. ὁ *Δάριος*, ὁ *Μενελάος*, οἱ Ἀχαιοὶ, μὰ τὸν Θεὸν Ἀμμῶνε, μποροῦν νὰ ἔχουν σχέση μὲ τὴν ἰταλικὴ μεσαιωνικὴ παράδοση (*Dario*, *Meneláo*, *Achéi*, *Ammóne*), χωρὶς φυσικὰ νὰ ἀποκλείεται τὸ ἐνδεχόμενον νὰ ἔχουμε καὶ παρατονισμοὺς (τοῦ ἰταλικοῦ τύπου), γιὰ νὰ προσαρμοσθῇ ὁ τόνος στὸ μέτρο (522 στὸν Ἀμμῶνα)¹.

Ἄν βέβαια προσέξουμε πόσο ἀκατανόητη γίνεται ἡ λέξι μὲ τὴν ἀλλαγὴ τοῦ τόνου (π.χ. ἄλλος ~ *ἄλλός, μήτρα ~ *μητρά), ἢ πόσο ἀλλάζει σημασία (μόνος ~ μονός), ὅπου εἶναι δυνατὴ ἡ μετακίνησή του, καταλαβαίνουμε τί ἀσήμαντη ποιητικὴ αἴσθησις ἢ πόσες προσωπικὲς δυσκολίες δοκίμαζε ὁ ποιητὴς τῆς *Ριμάδας* στὸ νὰ προσαρμόσῃ πρὸς τὶς προθέσεις του τὸ γλωσσικὸ ὕλικόν που χρησιμοποιοῦσε: ἀδεία (116, 119, 129), ἀοράτος (161), μαρτυρίο (1064), καθέτον (192=ἐκάθετον), στὸ μαντεῖο (295), ἀλάζονας (1816), τοῦ καθένος (349), στὴν Ἀμμωνίκη (515=-κή;) ἐχρῆζε (960), υἱὸς βασιλείσεως (2202 μ.ἄ.), τῶν βασιλεῶν (γιὰ τοὺς διάφορους τύπους βλ. Introduction σ. 67).

Βέβαια, τύποι ὅπως τὸν βασιλή, τὸν βασιλέα, βασιλεὺς-εἷς, Μακεδόνιοι-νοὺς, τὸν Πέροδικα, ὁ Πέροδιξ, ὁ Πτολεμῖος, μαντειά, ἡ, μαντεῖο, Βερίαν, παράλληλα πρὸς τοὺς κοινούς βασιλιά, Μακεδόνες, μαντεία, ἡ, μαντεῖο, μποροῦν μὲ τὸν ἕναν ἢ τὸν ἄλλον τρόπο νὰ δικαιολογηθοῦν, εἴτε γιὰτὶ ὑπάρχουν παράλληλες μεσαιωνικὲς ἢ νεοελληνικὲς μαρτυρίες (βασιλέας), εἴτε γιὰτὶ συμφωνοῦσαν μὲ τοὺς μεσαιωνικούς φωνητικούς νόμους (συνίζηση: μαντειά ἢ, Πτολεμῖος κλπ.), εἴτε ἀκόμα γιὰτὶ ὁ ποιητὴς ἐπηρεαζόταν ἀπὸ παρετυμολογικὲς συσχετίσεις: Πέροδικας ~ ἡ πέροδικα (ζ -διξ). Πῶς ὅμως νὰ δικαιολογήσουμε π.χ. τὸ Μακεδονοὶ καὶ ἄλλα παρόμοια, παρὰ μόνον ἀπὸ τὴν ἀδέξια χρῆσις τῆς ἀναλογίας, ἐξαιτίας τῆς μεγάλης διαδόσεως που γνώρισε τὸ ποίημα; Φυσικά,

1. Ὅμως οἱ τύποι Ἀμμῶνος (517), Ἀμμῶνα (522), Ἀμμῶν (525), τοὺς Πέροσεας (951) κλπ. ὑποδηλώνουν κάποιαν ἀπόπειρα προσαρμογῆς—μερικῆς—σὲ ἑλληνικὰ πρότυπα.

ὀνόματα λαῶν ὅπως οἱ *Κάχωνες* καὶ κύρια ὀνόματα ὅπως *Λυμπιάδα*, *Λυμπία*, Ὀλυμπιάδα, ὀφείλονται, τὸ πρῶτο σὲ δικαιολογημένη ἄγνοια τοῦ ἀρχαίου λαοῦ (*Καύκωνες*), καὶ τὸ δεύτερο στὴν εὐκολία τοῦ ὑποκορισμοῦ, προπάντων στὰ κύρια ὀνόματα, ἀπὸ τὴν ἀρχαία ἐποχὴ ὡς σήμερα (πρβ. ἐπίσης Ἀρβαζάνιος [1135] καὶ Ἀρνοβαζάνης [1333, 1457]=Nabarzanes, Ἀφράτης [4, 420, 1525] (Εὐφράτης, Βάκτηρα, τὰ [2861], Βέρβικοι καὶ Βερβικοὶ [passim]=Βέβρυκες, Γερασία [1898]=Γεδρωσία).

Τὸ ὅτι σὲ κάποιον βαθμὸ καὶ τὸ ὁμηρικὸ κείμενο μποροῦσε νὰ πάθῃ φθορές, αὐτὸ δὲν μπορεῖ νὰ τὸ ἀμφισβητήσῃ κανεὶς, ἐξαρτᾶται ὅμως τί φθορὲς εἶναι αὐτές. Γιὰ κείμενα μὲ περισσώτερους στίχους ἔχουμε πληροφορίες (*πολύστιχος Ἰλιάς*), λέξεις μὲ διάφορους τύπους ἔχουμε ἐπίσης (*Ἀχιλλεύς* ~ -λεύς, *τόσσος* ~ *τόσος*, *ἀπερείσιος* ~ *ἀπειρέσιος*, *ἄλλοντο* ~ *οὐλόμενος*, κλπ.), σὲ ὅλα αὐτὰ ὅμως θὰ ἦταν δυνατὸ νὰ βρεθοῦν ἐτυμολογικοὶ ἢ φωνητικοὶ λόγοι ποὺ θὰ μποροῦσαν νὰ δικαιολογήσουν τίς διαφορές. Δὲν ἔχουμε, ἐξάλλου, καὶ σοβαρὲς μαρτυρίες γιὰ κακοποίηση τοῦ ὁμηρικοῦ κειμένου ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα, ἐνῶ οἱ γνωστὲς—κάπως—διαφωνίες τῶν ἀλεξανδρινῶν καὶ περγαμηνῶν φιλολόγων (π.χ. Ζηνόδοτος, Ἀρίσταρχος, Δίδυμος, Κράτητας), ποὺ ὅλοι τους ἦταν καὶ μεγάλοι ὁμηριστές, κάθε ἄλλο παρὰ σοβαρὲς φθορὲς τοῦ κειμένου προδίδουν.

7. Ξαναγυρίζοντας στὸ κείμενο τῆς *Ριμάδας*, μποροῦμε πρῶτα νὰ διαπιστώσουμε ὅτι ἴσως διασώζονται, ἀκόμα, σ' αὐτὸ ἀπηχῆσεις ἀπὸ τὴν ἀρχαία φιλολογία:

- α) 177-8 ἅμα θεοὶ τὸ θέλουσι¹, δὲν ἔχω τί νὰ ποίσω·
αὐτεῖνοι γὰρ προβλέπουσι τὰ μπρὸς καὶ τὰ ὀπίσω
Ὅμ. Ἰλ. Α 243 . . . οἶδε νοῆσαι ἅμα πρόσσω καὶ ὀπίσσω,
Σ 250 ὁ γὰρ οἶος ὄρα πρόσσω καὶ ὀπίσσω. . .
- β) 973 κ' εἶπε. Κ' ἐσεῖς στρατιῶτες μου ἔτσι νὰ μὴ θυμᾶστε
γιὰ τὴν τιμὴν τὸν θάνατον καὶ νὰ τονε φοβᾶστε (ἀποκατέστησα
τὴν γραφὴ τοῦ χφ.: φοβᾶστε/θυμᾶστε ὁ ἐκδότης²). Τὸ νόημα εἶναι γενικὰ πο-
λεμικὸ, θυμίζει ὅμως Ὅμηρον καὶ Τυρταῖο ἀποσπ. 6-7, 17-18 [Diehl]:
ἀλλὰ μέγαν ποιεῖσθε καὶ ἄλκιμον ἐν φρεσὶ θυμὸν
μὴ δὲ φιλοψυχῶς ἀνδράσι μαρνάμενοι.
8,2-6 . . . μὴ δ' ἀνδρῶν πληθὺν δειμαίνετε μηδὲ φοβεῖσθε
9,31, οὐδέ ποτε κλέος ἐσθλὸν ἀπόλλυται οὐδ' ὄνομα αὐτοῦ.
- γ) 1983-4 οὐδὲ ἡ θάλασσα λοιπὸν αὐτήγη οὐδὲν σέται

1. Πρόσθεσα τὸ κόμμα, γιὰτὶ χρειάζεται ἐδῶ.

2. Τὸ Σχόλιο στὴν σ. 218 γιὰ τὴν ἐναλλαγὴ θυμᾶστε-φοβᾶστε δὲν εἶναι πειστικὸ.

μὰ σὰν φυσήξη ἄνεμος ἀρχίζει νὰ βρυσχέται, μοιάζει σὰν ἀπήχηση ἀπὸ τὸν Σόλωνα (ἀπόσπ. 11, D.): ἐξ ἀνέμων θάλασσα ταράσσεται, εἰ δέ τις αὐτὴν/ μὴ κινῆ, πάντων ἐστὶ δικαιοσύνη.

8. Γλωσσικοὶ καὶ συντακτικοὶ ἀρχαῖσμοι μποροῦν νὰ θεωρηθοῦν: 305 χαιροῖς. . . Ἄλέξαδρε αὐτοκράτορ, 306 μονοκράτορ, 459 βασιλεὺς Ἄ-ος, ὁ τῆς Μακεδονίας, /460 ὁ τοῦ Φιλίππου υἱός, 643 β-εὺς Ἄ-ος, υἱός ὁ τοῦ Ἀμμῶνος, 464 μὲ (sic) τῆ μητρὶ μου, 531 χαιρεῖ (=εἰν) θεῶ Ἀμμῶνι, 1383 στερορὰ δυνάμη (=στερρᾶ, δ-ει;). Ἐπίσης στὴν σ. 41, σειρὰ 2 κόπος καὶ δεξιότητι, σ. 44, σειρὰ 2 πόνος καὶ δεξιότητι, ἂν δὲν ὑπάρχη σατανικὴ σύμπτωση τυπογραφικοῦ λάθους, καὶ στὰ δυὸ αὐτὰ κρύβεται γραμματικὸς ἀρχαῖσμος: κόποις, πόνοις. Ἡ χρῆση δύο ττ ἀντὶ σσ (κρεῖττον, κηρύττω) δὲν ἀποκλείεται νὰ ἀποτελῆ ἀρχαῖσμόν τοῦ κειμένου καὶ ἴσως ὄχι «mark of erudition», (τοῦ διασκευαστῆ;), ὅπως ὑποθέτει ὁ ἐκδότης (σ. 64). Ἀρχαῖκὲς δοτικὲς ἀναφέρει ὁ ἐκδότης (σ. 67): τῶ γένει, θεῶ Ἀμμῶνι, τοῖς ἐτέροις, Πῶρω βασιλεῖ, Π-ω πεφιλημένω, ὀνόματι, Ἀριστοτέλει τῶ ἐμῶ τιμίω διδασκάλω, τῆ διανοία κλπ. (ἄλλα ἀρχαῖστικά στοιχεῖα σσ. 85-86). Βαρβαρισμοὶ σημειώνονται ἀπὸ τὸν ἐκδότη (σσ. 86-87), βασίλισσης, τὸν πατῆρ, τὴν γυνή, μητρὶ (αἰτ., κλητ.), στοῖς ποσί, ὑψηλότατην, ἑπταχίλιους, ἐτετυπώθη¹,

II. Γλωσσικὲς παρατηρήσεις

9. Ἡ παρατήρηση τοῦ H. (σσ. 61-2 Language and versification) ὅτι τὰ α καὶ ο γίνονται ι σὲ ὀρισμένα ρήματα σύνθετα μὲ τὶς προθέσεις ἀπό, ἀνά, παρὰ (ἀνεμένω, ἀπολογοῦμαι, παριδίνω[;]), ἀπὸ ἀναλογία μὲ τὰ ρήματα τὰ σύνθετα μὲ τὶς προθέσεις ἀντὶ καὶ περί, δὲν ἀνταποκρίνεται πρὸς τὰ πράγματα. Τὰ ρήματα αὐτὰ σχηματίζουν τὸ ἐνεστωτικὸ τους θέμα ἀναλογικὰ πρᾶγματι, ἀπὸ ἐσωτερικὴν ἀναλογία ὅμως μὲ τὸν ἑαυτὸ τους, δηλ. σύμφωνα μὲ τοὺς χρόνους ποὺ ἔπαιρναν αὐξηση, ἡ ὁποία σὲ πολλὰς περιοχὰς εἶχε γίνεῖ χρονικὴ κι ἐκεῖ ὅπου θὰ ἦταν κανονικὰ συλλαβικὴ: ἀναμένω-ἀνέμενον-ἀνέμεῖνα-ἀνήμεῖνα-ἀνημένω (σήμερα διαλ. λημένω Ροδ. ἰδ.), ἀπολογοῦμαι-ἀπελογούμην-ἀπελογήθην-ἀπηλογήθην-ἀπηλογοῦμαι (σημ. διαλ. πηλοοῦμαι), σύμφωνα μὲ τὰ κανονικὰ ὑπάγω-ὑπῆγον-πῆω (Χάλκη-Δωδ.) καὶ πηγαίνω (κοινό), ἐξάπτω-ἐξῆπτον-ἐξήπτω-ἐξῆψα (Ροδ. ἰδ.=je brûle, je suis brûlé), κ.ἄ.π.

10. Ἐπίσης, ὅσα γράφει γιὰ κράση ου+ε)ο (σσ. 62-63), μῶδωσε καὶ γιὰ

1. Τυπογραφικὰ λάθη δὲν ὑπάρχουν σχεδὸν στὸ ἑλληνικὸ κείμενο, ὑπάρχουν ὅμως στὴν ἀγγλικὴ εἰσαγωγή: σ. 25, 9 νὰ γραφῆ versions, 39 (κεφαλίδα) the Sources, 93, 6 (ἀπὸ κάτω) sense, 95,1 (τοῦ addend.). patriarchale, 211 (τελευταία σειρὰ) God, σ. 224, 3 (ἀπὸ κάτω) it was. Γιὰ τὴν ὀρθογράφηση τοῦ ἐμήνησε (passim), ἴσως θὰ ἦταν προτιμότερη ἡ ἐμήνησε, ἔστω κι ἂν τὸ ρ. ἔγινε (ψευτο)-περισπώμενο (μηνῶ).

συναίρεση (αὐτ.) βοθῶ, ἐλεμονήσω κλπ., εἶναι τουλάχιστο ἀμφισβητήσιμα. Τὸ ἴδιο καὶ γιὰ τὴν «πρόθεση φωνήεντος», ὅπως τὴν ὀνομάζει (σ. 63, vocal prothesis): ἄλλο τὸ ἀκαρτερωῶ καὶ τὰ ὅμοια, καὶ ἄλλο τὸ νὰ ἐβλάπτῃ, ἐγκρημίζεις, ἐγνώθεις. Τὸ ἀ- στὸ ἀκαρτερωῶ εἶναι πράγματι πρόθεση. Στὰ ἄλλα ἔχουμε τὸ φαινόμενο τῆς «συντακτικῆς εὐφωνίας», ὅπως τὸ ἔχω ὀνομάσει ἀπὸ χρόνια, γιὰτὶ ἔχει σχέση μὲ τὴν φράση καὶ ὄχι μὲ τὴν λέξη¹. Ἀντίθετα, ἡ ἐπέκταση ἀκαρτέρου-ε κ.τ.δ. στὴν λήγουσα τῶν ρημάτων ὀφείλεται πιθανότατα στὸν νόμο τῆς ἰσοσυλλαβίας: ἔκαμα-εσ-ε ~ ἐκάμαμε-ετε-ασι (στὰ μεσαιωνικά) —ἐκάμαν-ε (στὰ ΝΕ). Ἐπίσης τὸν τάφονε καὶ τὰ ὅμοια μπορεῖ καὶ αὐτὸ νὰ ὀφείλεται σὲ συντακτικὴ εὐφωνία. Στὸ ποίση (σ. 63) ἔχουμε συναίρεση *i-i* (< ποιήση) καὶ ὄχι ἀπώλεια τοῦ συμφωνικοῦ *i*, δηλ. *rjisi* > *rjisi* ὅπως νομίζει ὁ ἐκδότης. Στὰ βοθᾶ, βοθοῦ (=βοη-), ἐλεμονήσου, λεμοσύνη, ἔλενός (< ἐλεμη-, λεμη-, ἔλειν-) ἔχουμε ἔκκρουση καὶ ὄχι συναίρεση (σ. 63). Ἀπώλεια τοῦ *i* (ἢ ἐνσωμάτωσή του μέσα στὸ *σ+χ*) ἔχουμε πραγματικά—ὅπως δέχεται ὁ ἐκδότης (σ. 63)—στὰ πλούσους, ἀνδραγαθές (<θιές), ἀνθρωμένοι (< ἀνδρειω-), σέται (<σειέται), κ.ἄ.

11. Στὴν σ. 84 χαρακτηρίζονται καταχρηστικῆς ἢ σύνθετες προθέσεις λέξεις ποὺ εἶναι καθαρὰ ἐπιρρήματα: ἀντάμα, ἀντίδικα, ἀπάνω, ἀνάντια, μέσα, ὁμοῦ, ὀλόγυρα, ὀμπρός. Τὸ ὅτι οἱ λέξεις αὐτὲς συντάσσονται καὶ μὲ ἐμπρόθετους προσδιορισμοὺς ἢ μὲ ἄλλες σύνθετες ἐπιρρηματικῆς ἐκφράσεις ἢ κατηγορίες ἀποτελεῖ μιὰν ἀκόμα ἔνδειξη γιὰ τὸ ὅτι εἶναι ἐπιρρήματα: πάνω στὴν στέγη, μαζί μὲ τὸν φίλο μου κ.τ.τ. ὀρίζουν ἀκριβέστερα τὴν ἐπιρρηματικῆς ἔννοιες τοῦ τόπου ἢ τῆς συνοδείας, ἢ τοῦ χρόνου κλπ., οἱ ὁποῖες μένουν κάπως ἀκαθόριστες μὲ τὰ ἐπάνω, κάτω, τότε (ποῦ ἦρθες) κλπ., καὶ ὀρίζονται ἀκριβέστερα μὲ τὴν πιὸ λεπτομερειακὴ ἐπιρρηματικὴ ἔκφραση, ποὺ μπορεῖ νὰ εἶναι καὶ ἐμπρόθετος προσδιορισμὸς καὶ ἐπιρρηματικὴ πρόταση.

12. Τὸ ὅτι μερικὰ ἐπιρρήματα συντάσσονται μὲ γενικὴ τῆς προσωπικῆς ἀντωνυμίας (ἐπάνω, μαζί, κοντά, μακριά, ἀντάμα, ἀντίδικα, ἀπάνω, ἀνάντια, μέσα, ὀλόγυρα, ὀμπρός, μου, σου, του, μας, σας, τω(ν), τως κλπ.)², αὐτὸ πραγματικά μοιάζει νὰ τοὺς δίνει προθετικὴν ἰδιότητα, δὲν νομίζω ὅμως ὅτι ἀποτελεῖ ἰκανοποιητικὴ δικαιολογία γιὰ νὰ τὰ κατατάξουμε στὴν προθέσεις³.

1. Βλ. *La phonétique des parlers de Rhodes*, Ἀθήνα 1940 (*Texte u. Forsch. z. Byz. Ngr. Philologie*, No 40), σσ. 79-81 (ἀπὸ ἐπίδραση τῆς ἀύξης). Γιὰ τὴν συναίρεση, κράση, ἔκκρουση κλπ. αὐτ. σσ. 38-74. Εἶναι κρίμα ποὺ ὁ Η. δὲν τὴν ξέρει. Θὰ ἔβρισκα πολλὰ μεσαιωνικά καὶ ἄλλα.

2. Βλ. περισσότερα Ἀχ. Α. Τζάρτζανου, *Νεοελληνικὴ Σύνταξη*², Τόμ. Α' 1946, §68-69.

3. Κεὶ ἡ *Νεοελληνικὴ Γραμματικὴ (τῆς Δημοτικῆς)*, ΟΕΣΒ, Ἀθήνα 1941, § 1031 ὀνομάζει «προθετικῆς ἐκφράσεις» τὰ: πίσω ἀπὸ, σύμφωνα μὲ, μεταξὺ σὲ (;), ἐξω ἀπὸ, κ.ἄ., ὄχι εὐστοχα νομίζω.

Πρώτα, γιατί αρκετές από τις λέξεις αυτές έχουν πρώτο ἢ β' συνθετικό μιὰν πρόθεση—ἢ ὁποία διατηρεῖ τὴν ιδιότητά της (*ἀν-τάμα, ἀντί-δικα, ἐπ-άνω*, κλπ.)· β', γιατί—προφανῶς γιὰ τὸν ἴδιο λόγο—καὶ στὰ ἀρχαῖα ἑλληνικὰ τέτοια ἐπιρρήματα συντάσσονταν ἐπίσης μὲ γενικὴ (*ἔξω τῆς πόλεως, χωρὶς τούτου* κ.ἄ.), χωρὶς νὰ παύουν νὰ εἶναι ἐπιρρήματα· καὶ τρίτο, γιατί καὶ στὴν ἀρχαῖα γλῶσσα καὶ πάντα ὑπάρχει ἀνάμειξη τῆς προθετικῆς καὶ τῆς ἐπιρρηματικῆς σχέσης¹.

III. Προβλήματα στίξης καὶ κράσης

13. Ἡ στίξη δὲν εἶναι φροντισμένη ἢ ἴσως ἀκολουθεῖ τὸ ἀγγλικὸ σύστημα, πού εἶναι φειδωλὸ στὴν χρῆση τοῦ κόμματος (τὸ ἀμερικανικὸ, ἀν δὲν κάμνω λάθος, εἶναι ἀκόμα πιὸ τσιγκούνικο). Στὸ ἑλληνικὸ κείμενο ὅμως ἐλπίζω ὅτι πρέπει νὰ ἰσχύουν οἱ ἑλληνικοὶ κανόνες (ὅσοι εἶναι γνωστοί!). Τόσο στὴν ὑποχρεωτικὴ διαίρεση τοῦ δεκαπεντασύλλαβου (στὴν ἔγδοη συλλαβῆ) [Δ], ὅσο καὶ στὸ τέλος τοῦ [Τ], σὲ πολλὲς περιπτώσεις χρειάζεται κόμμα καὶ δὲν ὑπάρχει· π.χ. στοὺς 100 πρώτους στίχους τοῦ κειμένου θὰ χρειάζοταν κόμμα στὴν Δ στοὺς στ. 4,7,22 (τὸ ὅτι εἶναι αἰτιολογικὸ), 26(;), 42, 50, 55 (μὲ διόρθωση τῆς στίξης καὶ τοῦ νοήματος: *γυναῖκα ἢ βασίλισσα Φιλίππου, Λυμπιάδα* σὲ *γυναῖκα ἢ βασίλισσα, Φ-ου* [᾽Ο]λυμπιάδα), 56(τὸ καὶ εἶναι μεταβατικὸ), 62, 64, 66, 78, 84, 86, 90, 95, 97. Νὰ καταργηθῇ τὸ κόμμα στὸ τέλος τοῦ 77 (ὑπάρχει στίξη στὸ τέλος τῶν περισσότερων ἀπὸ τοὺς 100 στίχους).

14. Ἡ στίξη εἶναι φυσικὰ ἐξωτερικὸ γνώρισμα, ὑπάρχει ὅμως ἓνα πρόβλημα κειμένου πού ἔχει σχέση μὲ τὴν οὐσιαστικὴ παρουσία τοῦ ἄρθρου μπροστὰ ἀπὸ τὰ κύρια ὀνόματα καὶ τις λέξεις τις ὁποῖες θέλουμε νὰ ὀρίσουμε μὲ τὸ ἄρθρο στὸν λόγο. Βέβαια τὸ χειρόγραφο καθρεφτίζει τὸν προφορικὸ λόγο, στὸν ὁποῖο ἡ συναλοιφή μὲ τὴν ὁποιαδήποτε μορφή της ἔχει συγχωνεύσει τὰ φωνήεντα ἢ τὰ ἔχει ἐκκρούσει. Ἄν παραμερίσουμε τὴν ἐκθλιψη, τὸ μέρος τοῦ λόγου πού ἐξαφανίζεται συχνότερα εἶναι τὸ ἄρθρο στοὺς τύπους *ὁ, ἡ, οἱ*· π.χ. μπορούμε ἄραγε νὰ γράψουμε: 7 ἔλεγε γὰρ Ἐκτεναβός, 55 Φιλίππου, Λυμπιάδα, 57 ὡσὰν ἐδιάβη Φίλιππος, 61, 136, 150 ἀπηλογήθη Κτεναβός, 77 καὶ ἀν θελήση Φίλιππος, 153 Γεράκι πιάνει Κτεναβός, 157 καθάρια τό ἄδε Φίλιππος, 141 καὶ εἶπε του Ὀλυμπιάς, 217 καὶ Ἀντίφωτος τὸ ἔκαμε, 230 σὰν ἐγεννήθ' Ἀλέξανδρος, 233 Ἀλέξανδρος ἐθρέφετον, 247, 317 καὶ ὡσὰν ἐγένη Ἀλέξανδρος, 381 ἐκ τὸ πικρὸ του Φίλιππος, 382 ἐδιάβηκε Ἀλέξανδρος, 531 γράφ' Ἀλέξανδρος (531), καὶ πάρα πολλὲς ὅμοιες περιπτώσεις², ὅπου τὸ ἄρθρο εἶναι

1. Νομίζω ὅτι τὸ πρόβλημα παρουσιάζει γραμματικὸ καὶ φιλολογικὸ ἐνδιαφέρον καὶ θὰ ἄξιζε νὰ ἐρευνηθῇ ἀπὸ ἕναν νέο φιλόλογο. Ἡ *Νεοελληνικὴ Σύνταξις*² τοῦ Ἀχιλλ. Α. Τζάρτζανου, τόμ. Α', Ἀθήνα 1946, §68-69 καὶ 134,12 σημ. β' δὲν μιλά γιὰ «προθετικὰς ἐκφράσεις».

2. Σημειῶνω στοὺς πρώτους 400 στίχους: 1, 7, 8, 46, 49, 55, 57, 58, 61, 77, 89, 101,

ὀπωσδήποτε ὑπαρκτό καὶ ἐνσωματωμένο στὸ κύριο ὄνομα—ἂν αὐτὸ ἀρχίζει ἀπὸ φωνῆν—ἢ στὸ τελικὸ φωνῆν τῆς προηγούμενης λέξης, ἂν ἡ ἐπόμενη ἀρχίζει ἀπὸ σύμφωνο; Στὴν πρώτη περίπτωση, ἡ δάσυνση—τουλάχιστο—τοῦ ἀρχικοῦ φωνήεντος εἶναι ἀναγκαία, μόνο σὰν ἐξωτερικὴ δήλωση τῆς κράσης, ἐνῶ στὴν δευτέρη χρειάζεται ἀποκατάσταση τοῦ ἄρθρου: Ὀλυμπιάδα <ὀ> Φίλιππος (184), ἐκ τὸ πικρό του <ὀ> Φίλιππος (381), φοβοῦνται <οῖ> Μακεδόνες (923), μὰ τοῦτο λέω <ῆ> νύφη σου, (2385) καὶ πολλὰ ἄλλα. Γιὰ ὅλα αὐτὰ θὰ ἦταν δύσκολο νὰ ἐπικαλεσθοῦμε ἀρχαϊκὲς τάσεις.

15. Ὑποχρεωτικὴ παράλειψη τοῦ ἄρθρου, μὲ ζημιὰ βέβαια γιὰ τὸν ἐλληνικὸ λόγο, ἔχουμε μόνο ἐκεῖ ὅπου αὐτὸ παραλείπεται χωρὶς νὰ δικαιολογῆται κράση ἢ ἐκθλιψη· αὐτὸ γίνεται καὶ στὴν αἰτιατικὴ τόν, τήν, γεν. τῆς Ὀλυμπιάδος-δα, Ἀντίφωτον, Φίλιππον (96, 156, 215, 395)¹.

16. Χαρακτηριστικὰ παραδείγματα γιὰ τὴν παρουσία τοῦ ἄρθρου σημειώνω: ποὺ κάθετον ὁ Φίλιππος (187, 192)· σηκώνοντας ὁ Φ-ς (209), ἐθαύμασε ὁ Φ-ς (213)· καὶ: ὅπου κάθετον Φ-ς (192), ἀπὸ τὸν φόβον Φ-ς (197) ἀπιλογήθη Φ-ς (199), τὸ πῶς τῆς εἶπε Φ-ς (182), ὅπου ἡ ἀποκατάσταση τοῦ <ὀ> ἢ δὲν παρουσιάζει πρόβλημα ἢ γίνεται ἀναγκαία μὲ τὴν ἀποσιώπηση τοῦ -ν (ἀπὸ τὸν φόβο ὁ Φ-ς). Στὴν περίπτωση μάλιστα τοῦ στ. 192 ὅπου κάθετον Φ-ς, ἔχουμε μιὰν σοβαρὴ ἔνδειξη γιὰ τὸ τί συμβαίνει στὸ κείμενο: ὁ τόνος (ἐ)κάθετον βαρβαρίζει τὴν λέξη καὶ σολοικίζει τὸν στίχο, ἐνῶ ἂν γράψουμε ποὺ (ἐ)κάθετον ὁ Φ-ς καὶ τὸ (ἐ)κάθετον καὶ ὁ στίχος ξαναγίνονται ἐλληνικά. Πέντε στίχους ἄλλωστε πιὸ μπροστὰ (187) διαβάζουμε: ποὺ κάθετον ὁ Φ-ς.

Ὁ ἐκδότης δὲν κάμνει κανέναν λόγο γιὰ τὰ προβλήματα αὐτά.

IV. Ἑρμηνευτικά

17. Ἑρμηνευτικὰ προβλήματα, ἐκτὸς ἀπὸ ὅσα μπόρεσε νὰ λύσῃ ὁ ἐκδότης, μένουν πάντα ἀρκετὰ σὲ ἓνα τέτοιο κείμενο:

α) στ. 42 καὶ περπατεῖ ὁ ἐλενός <,> ὅπου τὸν εὔρ' ἢ ὦρα (γιὰ τὸ κόμμα βλ. σ. 150). Στὸ σχόλιο στὸν στίχο αὐτὸν (σ. 193) ὁ ἐκδ. σημειώνει: «aimlessly, from place to place. The phrase seems to have a proverbial ring about it».

139, 141, 153, 155, 177, 181, 192, 197, 199, 217, 230, 233, 247, 253, 271, 279, 284, 291, 297, 303, 307, 310, 315, 317, 327, 338, 340, 344, 348, 352, 359, 360, 365, 369, 381, 382, 394, 396, 399, = 50 φορές ἀπέναντι σὲ 12, ὅπου τὸ ἄρθρο δὲν χωρᾶ μετρικὰ (49, 58, 96, 155, 156, 184, 192, 197, 287, 348, 395) καὶ σὲ 51, ὅπου ὑπάρχει τὸ ἄρθρο(ὀ,ῆ,οῖ) παρέλειψα τὶς περιπτώσεις παρουσίας του στὶς πλάγιες πτώσεις).

1. Πρβ. στ. 191... καὶ ἀγκυλιόσθηκε τότε τὴν Ὀλυμπιάδα, ὁ στ. εἶναι ὑπέρμετρος (χωρὶς συνίτηση ἰα)ια)~τότε τὴν Ἀλυμπιάδα, θεραπεύεται.

Σωστά. Ἔχουμε ἐδῶ τὸ πρότυπο ἀπὸ τὸ ὁποῖο πέρασε ἡ ὁμοία κατάρρα στὰ νότια χωριά τῆς Ρόδου (τὰ πιὸ ἀρχαῖα), ἰδίως στὰ Ἀπόλλωνα: «ποῦ νὰ σ' εὔρ' ἢ ὦρα, νὰ σ' εὔρη», καὶ σημαίνει περίπου, «νὰ σοῦ τύχη μεγάλο κακό, νὰ μείνης στὸν τόπο», μολονότι μοιάζει νὰ ἔχασε τὴν φοβερότητά της (πρβ. νεοελλ. «ὅσα φέρν' ἢ ὦρα, χρόνος δὲν τὰ φέρνει»). Ἡ φράση πρέπει νὰ εἶναι ἀρχαία καὶ πρέπει νὰ ἔχη σχέση μὲ τὸν «Καιρόν»¹.

β) στ. 61 ξέρω καὶ ὀρθομαντεία. Ὁ ἐκδ. μεταφράζει τὴ λ. στὸ Λεξιλόγιο ὡς «true divination» καὶ παραπέμπει στὸ *Greek-English Lexicon* (LSJ⁹), ὅπου ἡ λ. μαρτυρεῖται ἀπὸ τὸν Ἀγαμέμνονα τοῦ Αἰσχύλου (στ. 1215) καὶ μεταφράζεται ὡς «true prophecy». Τὰ πράγματα ὅμως εἶναι διαφορετικὰ στὸν Αἰσχύλο καὶ στὴν Ριμάδα: ἐκεῖ ἡ Κασσάνδρα στενοχωριέται πού θὰ πῆ τις ἀληθινές της (ὀρθαί) μαντεῖες, ἐνῶ ἐδῶ ὁ Ἐκτεναβὸς δὲν ἦταν δυνατὸ, ὅταν τὸν ρώτησε ἡ Ὀλυμπιάδα ἀν ξέρη «τὴν τέχνην ὄλην τῆς μαγειᾶς» (60), νὰ ἀπαντήσῃ μὲ τὸ πρῶτο «ξέρω καὶ ὀρθομαντεία», σὰν νὰ ὁμολογοῦσε ὅτι ἤξερε καὶ ψεύτικες, ἤξερε ὅμως καὶ ἀληθινές. Γι' αὐτὸ νομίζω ὅτι ἐδῶ κρύβεται ἡ λ. ὀρθομαντεία, ἡ ὁποία ἔπαθε συλλαβικὴ ἀνομοίωση. Καὶ σήμερα ἄλλωστε σὲ πολλὰ μέρη τῆς Ἑλλάδας ἡ ὀρθομαντεία, λέγεται ὄρθα. Τὸ πράγμα γίνεται ἀναμφισβήτητο, ὅταν προσέξουμε τὸν διάλογο ἀνάμεσα στὸν Νεκτανεβῶ καὶ τὴν Ὀλυμπιάδα, ὅπως ἀναφέρεται στὸν «Βίο» (Ψευδο-Καλλισθ. ἐκδ. Kroll², 1958), σ. 4, στ. 9 κ.έ. «εἰσὶ γὰρ ὄνειροκρίται, σημειολύται, ὄρνεοσκόποι μάντιες (ὑπογραμμίζω) . . . ἐγὼ οὖν πάντων τούτων ἐφαπτόμενος». Ἡ Ριμάδα συμπύκνωσε ὅλες αὐτὲς τις μαντεῖες μέσα στὸ καί, μνημονεύοντας μόνον τὴν ὄρνεομαντεία. Κι ἐπειδὴ θὰ μπορούσε νὰ προβληθῆ ἡ ἀντίρρηση ὅτι στὸν στ. 87 τῆς Ριμάδας γίνεται λόγος γιὰ ὄνειρο καὶ στὴν σ. 6, στ. 15 τοῦ «Βίου» γιὰ (βοτάνας) τὰς πρὸς ὄνειροπομπίαν ἀρμυζούσας—ἐπομένως θὰ

1. Βλ. Martin Nilsson *Gesch. D. Griech. Religion* 2, 322. A. Lesky, *Ἱστορία τῆς ἀρχ. ἐλλ. Λογοτεχνίας*⁴ (ἐλλην. μετάφρ.), Θεσσαλονίκη 1978, σσ. 501, 578. Ἡ ἀρατική σημασία τοῦ νὰ σ' εὔρ' ἢ ὦρα φαίνεται καθαρὰ καὶ ἀπὸ τὴν εὐχετική χρήση τῆς λ. ὦρα ἀκόμα καὶ σήμερα στὰ νέα ἐλληνικά. *Γιὰ ποῦ ὦρα καλή;* (= γιὰ ποῦ μὲ τὸ καλό, μὲ τὴν συνοδεία τῆς καλῆς ὥρας;). *στὴν ὦρα τὴν καλή* καὶ ἀπλῶς *ὦρα καλή* συνηθισμένως χαιρετισμὸς ἀνθρώπων στὴν Ρόδο, ὅταν συναντιοῦνται στὸν δρόμο, ἀπὸ τότε ποῦ ἔχει ἀνεβῆ ὁ ἥλιος ὡς πρὶν ἀπὸ τὸ τσάκισμα τῆς μέρας· *ὦρες καλές* εἶναι ἀκόμα ἡ εὐχὴ γιὰ τὸν ἐπικείμενο γάμο. «Καλή σου (σας) ὦρα, καλῶς τον (τους)» εἶναι ἀκόμα ἡ πιὸ εὐγενικὴ ἀπάντηση στὸν χαιρετισμὸ «ὦρα καλή (σας)» στ' Ἀπόλλωνα τῆς Ρόδου. Γι' αὐτὸ νομίζω ὅτι πρέπει νὰ ἀναθεωρηθῆ ἡ ἔτυμολογία τοῦ *καλωσορίζω* ('Ἀνδριώτης, *Ἐτυμ. Λεξ.*² σ. 142 «ἀπὸ τὸν χαιρετισμὸ *καλῶς ὄρισες!*+κατάλ. -ίζω»). Τί θὰ πεῖ *καλῶς ὀρίζω* καὶ τί σημαίνει ἐδῶ τὸ *ὀρίζω καλῶς*, ἐνῶ ἀπὸ τὴν *ὦρα τὴν καλή*, τὴν *καλή σου ὦρα*, μπορεῖ νὰ δημιουργηθῆ ἓνα ταυτοσημο ρ. *καλωσορίζω*. Ἀδικιωρισμένως ἔλεγαν οἱ Κωνσταντινοπολίτες («ποῦ ἀδικη ὦρα νὰ τὸν εὔρει, κατάρρα) σημειῶνει ἡ Μ. Ἰορδανίδου στὴν *Λωξάντρα* της (σ. 11 καὶ ἄλλου συχνὰ στὸ κείμενο).

ἦταν ἐνδεχόμενο ἢ ὀρθομαντεία νὰ προέρχεται μὲ κάποιον τρόπο ἀπὸ τὸ ὄνειρομαντεία (πολὺ δύσκολο)—σημειῶνω ὅτι στὸν στ. 153 τῆς Ριμάδας (γεράκι πιάνει Κτεναβὸς καὶ κάμνει τὴν μαντεία του), ἔχουμε τὴν ἐκτέλεση τῆς ὀνειρομαντείας.

γ) Σχετικοὶ μὲ τὸ κοπάνισμα τῆς ὄνειραγωγικῆς «βοτάνης» εἶναι καὶ οἱ στ. 92-4 τῆς Ριμάδας:

πιάνει καὶ κοπανίζει το καὶ τὸ ζουμί του βγάνει,
ἀνασκυρίζει το καλά, παράμερα τὸ βάνει.

Τὸ ἀνασκυρίζω τὸ γράφει μὲ υ ὁ ἐκδ., γιὰ τὸ σχετίζει μὲ τὸ ἀνασυγυρίζω, πού, σύμφωνα μὲ τὸ Ἱστορικὸ Λεξικόν, σώζεται στὴν Θράκη, Κεφαλληνία, Πελοπόννησο. Ὑποψιάζομαι ὅτι στὰ συμφραζόμενα τῆς Ριμάδας καὶ τὸ ρ. ἀνασυγυρίζω εἶναι σημασιολογικὰ ἀπίθανο καὶ ἡ φωνητικὴ σύμπτυξη καὶ τροπὴ ἴσως κάπως δύσκολη στὰ νότια νεοελλην. ιδιώματα. Χωρὶς ἀμφιβολία ἐδῶ δὲν ὑπάρχει ὅποιοδήποτε πρόβλημα (ἀνα)συγυρίσματος. Στὴν σειρά τῶν ἐννοιῶν μετὰ τὸ κοπάνισμα καὶ τὸ στίψιμο τοῦ ζουμιῦ, ἐκεῖνο πού ἀκολουθεῖ εἶναι καλὸ ἀνακάτωμα καὶ τοποθέτηση σὲ κάποιον μέρος. Εἶναι φανερὸ ὅτι στὸ σημεῖο αὐτὸ ἡ Ριμάδα παρεμβάλλει γνώσεις ἀπὸ παράλληλα γεγονότα, γιὰ τὸν «Βίον» δὲν μνημονεύεται ἰδιαιτέρου κοπάνισμα τῆς βοτάνης. Ἐκεῖ (σ. 6, στ. 14) διαβάζουμε μόνο: «ἐπὶ τὴν ἔρημον δραμῶν τίλλει βοτάνας τὰς πρὸς ὄνειροπομπίαν ἀρμοζούσας, δι' ὧν μαγεύσας τὴν Ὀλυμπιάδα. . .». Νομίζω ὅτι ἐδῶ ταιριάζει νὰ ἀνακαλέσουμε τὸ ρ. (ἀ)σκαρίζω-(ἀνα)σκαρίζω (σκαρίζω-σκαίρω (τὸ σκαρίζω=σκιρτῶ, ἀναπηδῶ [ἀρχ.], ὅπως καὶ τὸ σκαίρω) σκιρῶ στὴν Χάλκη τῆς Δωδεκανήσου).

δ) στ. 243 τόσο ἴτον μέγα φοβερόν (<,> κ' ἤθελαν τριπηδήσει. Ὁ λόγος εἶναι γιὰ τὸν Βουκεφάλα, καὶ ἡ φράση στὸν ἐλληνικὸ λόγον ὀδηγεῖ περισσότερο σὲ ἀρνητικὴ ἀπόδοση: «ἦτον τόσο φοβερό, ὥστε δὲν . . .» (γι' αὐτὸ πρόσθεσα τὸ κόμμα). Τὸ νόημα ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν σημασίαν τοῦ τριπηδῶ, πού ὁ ἐκδότης, σωστά, τὸ ἀνάγει στὸ ρ. τριποδίζω (νὰ προστεθῆ καὶ ἡ παρετυμολογία πρὸς τὸ πηδῶ) καὶ τοῦ δίνει, ἐξίσου σωστά, καὶ μεταβατικὴν σημασίαν: «trot, make a horse trot» (Λεξικόγιον, σ. 278). Ἐπομένως τὸ κ' δὲν εἶναι καὶ ἀλλὰ οὐκ καὶ πρέπει νὰ γραφτῆ ἴκ (=τὸ κανίσκι, δηλ. τὸ ἄλογο ἦταν τόσο μέγα καὶ φοβερόν, ὥστε δὲν θὰ μπορούσαν νὰ τὸ κάμουν νὰ τρέξῃ).

ε) 255-6 εἶπεν του ὁ Νεκτεναβός· «δὲν ἔν παρὰ νὰ γένη,
γιὰ τὸ σὲ τοῦτο ἡ μαγειὰ μ' ἔχει διαρμημένην».

Εἶναι φανερὸ ὅτι ἐδῶ ἡ ὁμοιοκαταληξία παρέσυρε τὸν ἀντιγραφέα ἢ ὅποιον-δήποτε ἄλλον· ὁ Νεκτεναβός ὅμως θὰ ἦταν δύσκολο νὰ μὴν πῆ διαρμημένο (=διερμηνημένον), ὅσο ἄσχημα κι ἂν ἦταν τὰ ἐλληνικά του.

στ) Στούς ἐπόμενους στίχους (267-8) ὁ Ἀλέξανδρος ἀπορεῖ:

... ἤξερες θές νά ποίσω / πῶς δὲν ἐπαραμέρισες νά μὴ σέ ἐγκρεμίσω; δηλ. ἀφοῦ ἤξερες τί ἤθελα νά κάμω, γιατί δὲν παραμέρισες κλπ.; Εἶναι φανερό ὅτι τὸ θές νά πρέπει νά διορθωθῆ σέ: 'θελ' ἂ π. (=τί ἤθελα νά ποιήσω).

ζ) 417-8 καὶ τότες ἐζωγράφισαν Ἀλέξανδρου τὸ ἦθος¹,
καὶ ἦτον τόσον θαυμαστόν, σάν ν' ἔναι τῆς ἀσπίδος.

Ἡ ἐπιφυλακτικότητα τοῦ ἐκδότη γιὰ τὴν σημασία («τῆς ἀσπίδος» (σ. 206, σχόλιο στὸν στ.) εἶναι δικαιολογημένη, δὲν εἶναι ὅμως δικαιολογημένη ἡ γραφή σάν ν' ἔναι. Ἡ πρόταση ἐδῶ εἶναι ὁμοιοματικῆ-βεβαιωτικῆ: «ὡσάν εἶναι» = ὅπως εἶναι, καὶ ὄχι «ὡσάν νά εἶναι». Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, ὁ παραλληλισμὸς τῶν δυὸ αὐτῶν στίχων μὲ τοὺς 421-2 ἀπὸ τὸν ἐκδότη (σ. 206 σχόλιο στ. 418) δὲν μπορεῖ νά θεωρηθῆ πετυχημένος. Ἐδῶ, οὔτε ἡ πρόταση (ἡ *Θράκη τὴν ἐλέγασιν*), ὄντεν ἐβγῆκεν τ' ἄστρο εἶναι χρονικῆ (=ὄταν), οὔτε τὸ *κάστρο* τοῦ προηγούμενου στίχου εἶναι ὑπεύθυνο γιὰ τὴν ὁμοιοκαταληξία. Ἡ φράση εἶναι ἀναφορικῆ ἐπιρρηματικῆ, ἀλλὰ τοπικῆ, καὶ τὸ ὄντεν ἢ ὄντεν πρέπει νά ἀποτελεῖ συμφυρμὸ τοῦ ἔνθεν καὶ ὄθεν μὲ παρενέργεια καὶ τοῦ ὄταν. Ἔτσι τὸ «ὄθεν ἐβγῆκεν τ' ἄστρο» προσδιορίζει τὴν Θράκη σάν ἀνατολικὴ χώρα, Ἀνατολή, σὲ σχέση μὲ τὴν Μακεδονία.

η) 426 ἔπεβεν ἀντὶ ἐπεμπεν ἀποτελεῖ προφανῶς «ὑπερβολὴ καθαρολογίας» (excès de purisme) ἀπὸ προφορὰ ἢ γραφὴ ἐπεβεν ἢ ἐπεμβεν ~ (*ἐπεμβεν).

θ) 446 . . . στὸν Φίλιππον ἀκόμα πού ἀνάζει.

Ὁ ρηματικὸς τύπος εἶναι παρατατικὸς τοῦ ἀναζῶ, ἀντὶ ἀνέζη καὶ ὄχι τοῦ ἀνάζω (< ἀνά-ἄγω, σ. 249). Ὁ Φίλιππος ἀνέζη, δὲν εἶχε ἀκόμα ξεψυχήσει, ὅπως τὸ σημειώνει καὶ ὁ ἐκδ. στὴν σ. 207 (πρβ. καὶ *Βίος* 23,24 ἔτι ζῶντος τοῦ Φ-ου, 23,25 ἔτι ἐμπνέοντος τοῦ Φ-ου)².

ι) 536 κτίσε πόλιν Ἀλέξανδρον στὸν Νεῖλον τὸ ποτάμι

Φυσικά, ἐδῶ τὸ Ἀλέξανδρον εἶναι γένους θηλυκοῦ καὶ ἰσοδυναμεῖ μὲ τὸ Ἀλεξάνδρειαν. Δὲν ξέρω ἂν ὅσα εἶπαμε γιὰ τὴν κακοποίηση τοῦ τόνου θὰ ἐπέβαλλαν νά διορθώσουμε καὶ νά διαβάσουμε Ἀλέξανδραν. Ἄς ἀπαλλάξουμε τὸν ποιητὴ τῆς *Ριμάδας* καὶ ἀπὸ κάτι τέτοιο (num: Ἀλέξανδρου;).

ια) 571 εἶς γέρος τὸν βουλευτήγε· «νά κτίσης μὲ αὐλῶνας».

Τὸ ἔντυπο πρότυπο τοῦ χφ. καὶ τὸ χφ. τὸ ἴδιο γράφουν ἀγκῶνας. Ἡ τολμηρὴ αὐτὴ διόρθωση τοῦ ἐκδότη στηρίζεται ἐπάνω στὴν ἄποψη ὅτι τὸ ἀγκῶνας δὲν δίνει νόημα. Ἡ φράση αὐτὴ λέγεται ἀπὸ τὸν ἀρχιτέκτονα Ὑπόνομον, ὅπως μαθαίνουμε ἀπὸ τὸν «*Βίον*» (30, 20-31,4 «ὀρύξει τὴν πόλιν ἐκ θεμελίων καὶ ὀχετηγούς ποιῆσαι ἐξερευγόντας εἰς τὴν θάλασσαν. . . ὁ Ἀλέξανδρος ἐκέλευσε γενέσθαι. . . Καλοῦνται δὲ ὑπόνομοι διὰ τὸ τὸν ὑποδείξαντα Λιβυ-

1. Μήπως ἡ λ. ἦθος ἀποτελεῖ παρκαποίηση ἐνὸς ἀρχικοῦ εἶδος (=εἰκόνα);

2. Δὲν πιστεύω νά κρύβεται κανένα ἀνάσσει· ὁ παρατατικὸς του δὲν θὰ ταίριαζε.

κὸν [ἐνν. ἄνδρα] Ἵπὸνομον καλεῖσθαι»). Ἡ διόρθωση εἶναι ἔξυπνη, δὲν παρουσιάζει σημασιολογικὴ δυσκολία (αὐλῶν σημαίνει καὶ ὑπόνομος, βλ. Λεξ.), ἀμφιβάλλω ὅμως πολὺ ἂν θὰ ἦταν σὲ θέση νὰ τὴν χρησιμοποιήσῃ ὁ ποιητὴς τῆς *Ριμάδας*. Ἵποψιάζομαι ὅτι ἡ ἀρχικὴ λέξις θὰ ἦταν (νεο)αγώγια (πρβ. *ὄχετ-ηγός*, πού θὰ μπορούσε νὰ φθαρῆ σὲ νεραγώνια καὶ νεραγκώνια καὶ ὕστερα νὰ διασπασθῆ σὲ μὲ ἀγκώνια -ας, δὲν μπορῶ ὅμως νὰ τὸ ἀποδείξω. Τὸ μόνον στοιχεῖο πού μὲ κάμνει νὰ τραβῶ πρὸς αὐτὴν τὴν κατεύθυνση εἶναι ὅτι οἱ λ. ἀγωγός, ὕδραγωγός, ἦταν ἀρχαῖες καὶ σώθηκαν καὶ στὰ μεσαιωνικά καὶ νέα ἑλληνικά νεραγώγιον (νεραγοῦ Ροδ. ἰδ. καὶ ὁ ἀός, ὁ ναός).

ιβ) 549 ἦλθε ποτάμι φοβερόν 'ς πού δώδεκα παγαίνει

Ἡ διήγησις ἀφορᾷ τοὺς δώδεκα παραπόταμους τοῦ Δέλτα τοῦ Νείλου, ἀπὸ τοὺς ὁποίους οἱ ἐσωτερικοὶ δέκα προσχώσθησαν γιὰ νὰ κτισθῆ ἡ Ἀλεξάνδρεια (*Βίος* 28, 17-29,15). Τὸ 'ς πού πρέπει νὰ γίνῃ πού 'ς (=φ. ποτάμι, τὸ ὅποιο πηγαίνει εἰς δώδεκα, θηλ. διακλαδώνεται σὲ 12).

ιγ) 806 ὁ στ. εἶναι ὑπέρμετρος μὲ τὸ θέλετε. Ἴσως αὐτὸ ἀποτελεῖ μιὰν σοβαρῆ ἐνδειξὴ ὅτι ὁ ρηματικὸς τύπος λεγόταν πιά δυσύλλαβος: θέ(λ)τε.

ιδ) 811 γραφὴν ἐτούτη ἔστειλε. Ἴσως χρειάζεται ἐδῶ νὰ δηλωθῆ ἡ αἰτιατικὴ ἐτούτην, γιὰτὶ εἶναι ἀντικείμενο· ὁ τύπος ἐτούτη μπορούσε νὰ ἀκουσθῆ καὶ σὰν ὑποκείμενο.

ιε) Ἡ μετάθεσις τῶν στ. 897-902 ἀπὸ τὸν ἐκδ. ἀκολουθεῖ τὴν ἀφήγησιν τοῦ *Βίου* (σ. 217, σχόλια). Ἡ δυσκολία εἶναι μόνον πού ὁ στ. 901 μπῆκε τώρα ὕστερα ἀπὸ τὸν 898: εἶπαν οἱ στρατιῶτες του σὲ τοῦτο· «Τί νὰ γίνῃ, /902 πού φάγαμε τὰ ἄλογα . . .». Αὐτὸ τὸ εἶπαν σὲ τοῦτο σημαίνει ὅτι μίλησε πρῶτα ὁ Ἀλέξανδρος, πράγμα πού εἶναι φυσικό, ἀναιρεῖται ὅμως μὲ τὴν μετάθεσιν. Ἡ ἐπέμβασις τοῦ ἐκδότη βάζει τώρα τίς συμβουλές (903 κ.έ.) στὸ στόμα τοῦ Ἀλέξανδρου, κάτι πού εἶναι καὶ σωστὸ καὶ σύμφωνο μὲ τὸν *Βίο*. Ἡ μόνη λύσις εἶναι νὰ θεωρήσουμε ὅτι ἡ σειρὰ τῶν στίχων εἶναι κανονικὴ ἔτσι ὅπως εἶναι, μὲ ἓνα δίστιχο τοῦ Ἀλέξανδρου πρῶτα (899-900), μὲ ἓνα δίστιχο τῶν στρατιωτῶν ὕστερα (901-02)· καὶ νὰ θεωρήσουμε ὅτι ἓνα ἄλλο δίστιχο (*902 α-β, πού θὰ ἀρχίζε «Καὶ εἶπεν ὁ Ἀλέξανδρος . . .»), ξέπεσε, θὰ προοιμιάζε ὅμως ἔτσι τίς συμβουλές τοῦ Ἀλέξανδρου καὶ τίς ὑποσχέσεις του ὡς τὸν στ. 914. Μιὰν τέτοια ἐναλλακτικὴ λύσις σκέφτεται καὶ ὁ ἐκδότης (σ. 218). Οὔτε ὁ στ. 908 δίνει ἀντίθετο νόημα ἀπὸ αὐτὸ πού ἀπαιτεῖται, ὅπως νομίζει ὁ Η. (σ. 218, σχόλιο). Ὁ Ἀλέξανδρος τονίζει τὸ ἐξῆς καίριο σημεῖο: «σφάξαμε τὰ ἄλογά μας, τὰ φάγαμε καὶ σωθήκαμε», γιὰτὶ ἂν δὲν τὰ τρώγαμε, «ἤμαστ' (=ἤμασταν) ἀποθαμένοι», (=θὰ εἶχαμε ἀποθάνει) (906)· καὶ συνεχίζει: (ἀφοῦ τώρα πιά σωθήκαμε), «καὶ ἄλογα ἠύρισκομεν» (ἐνεστώτας=εὔρισκομεν, μὲ διόρθωσις ἢ χωρὶς διόρθωσις) «σὲ τόπον τὸν καθένα / καὶ στρατιῶτες περισσοὺς νᾶλθουσι μετὰ μένα» (907-08), γιὰτὶ εἴμαστε ζωντανοὶ

καὶ γεροὶ καὶ ἐπομένως πάντα ἐπικίνδυνοι.

ιστ) Ὁ στ. 1217 εἶναι ὑπέρμετρος· τὸ ἀφανίστηκαν μπορεῖ νὰ γίνῃ φανίστηκαν, χωρὶς νὰ ἀλλάξῃ σημασία. Εἶναι ὅμως πιθανὸ σὲ κάποια λογιότερη φάση νὰ ἔλεγε «πολλοὶ Πέρσαι ἀφανίσθησαν» ἢ «Πέρσες πολλοὶ ἀφανίσθησαν», ὁπότε δὲν ὑπάρχει πρόβλημα.

ιζ) ὁ στ. 1295 χωλαίνει, μιὰ πού τὸ βασιλιά πρέπει νὰ διαβαστῆ τρισύλλαβο (σάν τετρασύλλαβο θὰ ἦταν: βα-σι-λε-ά, με κάπως δύσκολον τόνο στὴν λήγουσα). Ἡ προσθήκη τοῦ ἄρθρου τοῦ πρὶν ἀπὸ τὸ Ξέρξου ἢ τοῦ «καί» στὴν ἴδια θέση (ἐνν. τὸν τάφο) διορθώνει τὸ μέτρο.

ιη) Ἡ παρήχηση στὸν στ. 1338 «γιά σένα ἐμεῖς νὰ γένωμεν ἀφέντες γεναμένοι» μοῦ φαίνεται ὅτι ἀποτελεῖ κλασσικὸ δεῖγμα παράσυρσης τοῦ (ἀντι)γραφέα ἀπὸ τὸ νὰ γένωμεν. Εἶναι ἓνα πολὺ φυσικὸ lapsus calami, καὶ ἡ διατήρησή του ἀδικαιολόγητη. Τυπικὴ ἀπόληξη καὶ ὁμοιοκαταληξία θὰ ἦταν παινεμένοι.

ιβ) 1510 ἐμηχανεύθη τὸ λοιπὸν κι ἕκαμα ἐγὼ με γνῶσιν.

Τὸ ἐμ-θη εἶναι ἀ' πρόσ. παθ. ἀορ. καὶ χρειάζεται τὸ <ν> (ἐπειδὴ ἀκολουθεῖ τ). Δὲν εἶναι τὸ ἴδιο με τὸ θαραπάη (=ην, στ. 136), γιατί αὐτὸ βρίσκεται στὸ τέλος τοῦ στίχου καὶ μπορεῖ νὰ ἀποσιωπήσῃ τὸ -ν (τὸ ἀπελογήθη τοῦ στ. 61, πού ὁ ἐκδ. τὸ θεωρεῖ [σ. 72] ἀ' πρόσ., εἶναι τρίτο). Ἐπίσης ἀ' πρόσ. εἶναι καὶ οἱ τύποι ἐφοβήθη, ἀπελογήθη στοὺς στ. 2671-2.

κ) 1558 ὡσάν αὐτεῖνα μου ποτὲ ἐγὼ δὲν εἶδα ἄλλα.

Δὲν πιστεύω νὰ εἶμαι ὁ μόνος πού δὲν καταλαβαίνω τί θὰ πῆ αὐτεῖνα μου ἢ μοῦ ποτε ἢ μοῦ ποτέ. Πρέπει νὰ ὑπάρχῃ κάποια φθορὰ τοῦ κειμένου· σκέφτομαι ἓνα ἀρχικὸ μήποτε ἢ πώποτε () πούπετας ἰδιωμ., ποίτα Ροδ. ἰδ.=πουθενά), με ἐμφαντικὴ διπλὴ ἄρνηση.

κα) 1652 τὸ ἀγριογαδούρια ὁμοιοκαταληκτεῖ κακὰ με τὸ πουλάρια· πιθανῶς ἀγριογαδάρια (ὁ τύπος γάδαρος εἶναι κοινός, θηλ. ἢ γαδάρα, κι ἔτσι ἓνα γαδάριον μπορεῖ νὰ θεωρηθῆ πιθανό· βλ. *LSJ*⁹ s.v. γαιδάριον).

κβ) 1852 καὶ τὸ φουσάτο σίμωσε τοῦ Πώρου καὶ συγγίζει

Ἡ σημασία τοῦ ρ. εἶναι φανερὴ ἀπὸ τὸ σίμωσε, ἡ ἔτυμολογία του ὅμως ὄχι. Στὸ Λεξιλόγιο (σ. 276) ὁ ἐκδότης τὸ παράγει με δισταγμὸν ἀπὸ τὸ συνεγγίζω, πού δὲν ἀποκλείεται βέβαια, δὲν μπορεῖ ὅμως νὰ παραχθῆ κατευθεῖαν ἀπὸ αὐτὴν τὴν σύνθεση. Χρειάζεται νέα ἀπὸ τὴν συν+γγίζω (=ἐγγίζω). Τὰ ρήματα πού ἀρχίζουν ἀπὸ ἄτονο φωνῆεν στὰ Δωδεκανησιακὰ καὶ Κυπριακὰ ἰδιώματα τὸ χάνουν στὸν ἐνεστώτα καὶ παίρνουν συλλαβικὴ αὔξηση. Εἶναι πολὺ πιθανὸ ὅτι ἡ γενίκευση τῆς συλλαβικῆς αὔξης καὶ σ' αὐτὰ τὰ ρήματα προκάλεσε τὴν ἀναλογικὴ ἀφαίρεση τῶν φωνηέντων: ἀκούω-ἦκουα - ἔκουα) κοῦω, ἀγαπῶ) γαπῶ, ἐγγίζω) γγίζω, ἰδρώνω) δρώνω κλπ. Αὐτὸ θὰ διευκόλυε τὴν σύνθεση συν-γγίζω καὶ τὴν ἀφομοίωση τοῦ -ν. Ὡστόσο δὲν θὰ

ἀπέκλεια τὸν (ἀμφίβολα) μαρτυρημένο τύπο εἰσεγγίζω στὸν Πολύβιο (12, 19,6· τὸ χωρίο: «καὶ ποιῆσαι τὸ βάθος αὐτῆς (τῆς φάλαγγας δηλ.) εἰς τριάκοντα καὶ δύο, μετὰ δὲ ταῦτα πάλιν εἰς ἑκκαίδεκα, τὸ δὲ τελευταῖον ἐγγίζοντα τοῖς πολεμίοις ὁκτώ»· app. cr. εἰσεγγίζοντα (FS)¹.

κγ) 1923 ἂν ἔλθῃ ἀγάπη εἰς ἐμᾶς . . .

Καταρχήν, πρέπει νὰ γράψουμε: ἂν ἔλθῃ ἢ ἀγάπη ἢ ἔλθῃ ἀγ. Ὑστερα, πρέπει νὰ ἀποκαταστήσουμε ἓνα σου: ἂν ἔλθῃ ἢ ἀγάπη <σ> εἰς ἐμᾶς.

κδ) 1927 Ἀλέξανδρος τοὺς ἐρωτᾷ, σπήλαια εἶν ζωή τους.

ἽΟ Ἰ. βέβαια ρωτᾷ τοὺς Γυμνοσοφιστὲς ὅχι ἂν ἡ ζωὴ τους εἶναι σπήλαια ἀλλὰ ἂν ζοῦν σὲ σπήλαια. Ἐπομένως ὁ στίχος πρέπει νὰ συμπληρωθῇ: ὅς σπήλαια, δηλ. εἰς σ. Κι ἐπειδὴ τὸ ζωὴ τους ἐδῶ χρειάζεται ἄρθρο, τὸ σπήλαια πρέπει νὰ πάθῃ ἐκθλιψή ἢ ὀπωσδήποτε νὰ διαβαστῇ δισύλλαβο (πρβ. νεοελλ. ἰδ. ὁ σπήλιος, τὸ σπήλιο) γιὰ νὰ γίνῃ ἔναρθρο τὸ ζωή: ἸΑ-ος τοὺς ἐρωτᾷ ὅς σπήλαια εἶν ἢ ζωὴ τους ἢ ὅς σπήλαι' εἶν ἢ ζ. τους (ἦ: ὅς σπήλαια ὅς...).

κε) 1929 καὶ πάλι τοὺς ἐρώτησε: «ζωὴ ὅναι πληθυσμένοι

ἐκεῖνοι π' ἀποθάνασι κ' εἶναι στή γῆ βαλμένοι;»

ἸΕκεῖνοι ἀποκρίθησαν: «Δὲν εἶναι ἀποθαμένοι, /διότι . . .»

Στὰ σχόλιά του (σ. 233) ὁ ἐκδ. μεταφράζει: «are the living or the dead the more numerous?». Καὶ δίνει τὴν ἀπάντησιν: «the dead . . .», πράγμα πὸν φοβᾶμαι ὅτι ἀποτελεῖ σοβαρὴ παρανόησιν τοῦ κειμένου. Νομίζω πὸς ἡ φράσιν «εἶναι πληθυσμένοι ζωή» (ἀντικ.) ἀντιστοιχεῖ χωρὶς ἀμφιβολία μὲ τὸ «εἶναι γεμάτοι ζωή», ἔχουν ζωή, εἶναι ζωντανοί, κὶ αὐτὴ εἶναι μιὰ σπουδαία φιλόσοφιν ἐρώτησιν: «ἄραγε, αὐτοὶ πὸν πεθαίνουν, εἶναι ὀριστικὰ χωρὶς ζωή, ἔχουν πεθάνει ὀριστικὰ, ἢ μήπως ἔχουν μέσα τους κάποιο εἶδος ζωῆς ἢ εἶναι πάλι γεμάτοι ζωή» (ἄλλου εἶδους;), στὸν Κᾶτω Κόσμο, κάτι πὸν βέβαια ἀποτελεῖ τὴν μεγάλη ἀπορία τῶν ἀνθρώπων. ἽΟ ἐκδ. στὸ σημεῖο αὐτὸ ἀκολούθησε τὸ κείμενο τοῦ Βίου (104, 22-105, I κ.έ.), δὲν πρέπει ὅμως νὰ ξεχνοῦμε ὅτι ὁ Βίος εἶναι ἀνεπηρέαστος ἀπὸ χριστιανικὲς μεταφυσικὲς διδασκαλίες.

κστ) Στὸ ἴδιο σημεῖο ἀκόμα, λίγο καθὼς προχωρεῖ ἡ συζήτησιν, ὁ Ἀλέξανδρος τοὺς ρωτᾷ (1945-6) ποῖ εἶναι τὸ πῖδ «πονηρομένο» ζῶο ἐπάνω στήν γῆ· κὶ ὁ Γυμνοσοφιστὴς ἀπαντᾷ: «ἸΑνθρωπος² ἐν π' ὀρίζει (1947). ἽΟ Ἀλέξανδρος ἀπορεῖ (1949): «. . . πὸς τοῦτο ἐγροικᾶται;»/ ἸΑπιλογῆθη ὁ γυμνός, ἀτός του ἀνοᾶται. / Καὶ εἶπε του: «Ἀλέξανδρε, τί πάγεις καὶ ταράσσεις . . .». Νομίζω ὅτι ἡ ἀπάντησιν τοῦ Γυμνοσοφιστῆ στήν ἀπορία τοῦ Ἀλέξανδρου: «πὸς θὰ τὸ ἐννοήσουμε αὐτό;» ἀρχίζει μὲ τὸ «ἸΑτός του ἀνοᾶται»,

1. Δὲν ὅφραξει ἀμφιβολία ὅτι τὸ εἰσεγγίζω εἶναι lectio difficilior.

2. Θὰ ἔπρεπε νὰ γραφῇ «Ἰάνθρ.» = ὁ Ἰάνθρωπος εἶναι πὸν ὀρίζει, κὶ ἂν ὅφραξει κάτι ἐπάνω στή γῆ αὐτός τὸ περιορίζει (1947-48).

πού πρέπει νά μπῆ σέ εἰσαγωγικά: δηλ. ὁ ἴδιος ὁ ἄνθρωπος διανοεῖται, ἐννοεῖ καὶ ἀποφασίζει (ἀνοᾶται)· καὶ προσθέτει τὴν τελικὴ του σκέψη (καὶ εἶπε του), πού εἶναι μιὰ ἀποδοκιμασία τῶν πολεμικῶν προσπαθειῶν τοῦ Ἀλέξανδρου —καὶ κάθε ἀνθρώπινης προσπάθειας, φυσικά: «Ἀλέξανδρε, γιατί τὰ κάμνεις αὐτὰ καὶ ἀναστατώνεις τοὺς ἀνθρώπους/ καὶ ἄλλων ζώων τὴν τροφή ὑπᾶς καὶ τὴν ἀρπάσσεις;». Ὁ Η. παρερμηνεύει τὸ ἀτός του ἀνοᾶται (σσ. 233-4 «be persuaded of this by yourself» ἐκτός ἂν εἶχαμε ἀτός σου ἀνοᾶσαι), βάζει ὅμως τώρα τὴν μετάφραση σέ εἰσαγωγικά καὶ προφανῶς ἀποδίδει ἔτσι τὴν φράση στὸν Γυμνοσοφιστῆ.

κζ) 1966 «ἡ δεξιὰ ὡσάν ὑπά, ἢ ἡ ἀριστερότερα».

Τὸ ὑπᾶ θέλει περισπωμένη καὶ ὑπογεγραμμένη (ὑπάει > ὑπᾶ, συναίρεση). Ὁ Η. σωστὰ παρατηρεῖ (Λεξιλ. σ. 251) ὅτι ἡ βασικὴ λέξη εἶναι ἀριστερός με συγκριτικὴ κατάληξη -ότερος. Ἔχουμε ἐδῶ ἓνα τυπικὸ παράδειγμα συλλαβικῆς ἀνομοίωσης (τερ[ο]-τερ[α]), δὲν ἀποκλείεται ὅμως καὶ ἡ διάσωση τοῦ ἀκέραιου τύπου τοῦ συγκριτικοῦ με συνίζηση: «ἡ ἰαριστεροτέρα» (=ἢ ἡ ἄρ.).

κη) 2022 καὶ νὰ τοὺς σκοτώσουσι.

Ὁ στίχος χωλαίνει· τοῦ λείπει μιὰ συλλαβὴ σ' αὐτὸ τὸ ἀ' ἡμιστίχιο, ἡ ὁποία εὐκόλα συμπληρώνεται με τὴν «συντακτικὴ εὐφωνία» (βλ. σ. 149)=καὶ νὰ τοὺς-ε-σκοτώσουσι (πρβ. 1430 νὰ μὴν ἐβλάπη).

κθ) 2153 γύρισε γάρ.

Τὸ β' πρόσωπο (-σε) ἀποτελεῖ διόρθωση τοῦ ἐκδότη. Τὸ χφ. καὶ τὸ τυπωμένο πρότυπο εἶχε γύρεσε. Ἡ τροπὴ τοῦ ι > ε «after r» μπορεῖ νὰ εἶναι ἀσυνήθιστη, ὅπως σκέφτεται ὁ ἐκδ. (σ. 235), ἀνεξάρτητα ὅμως ἀπὸ αὐτήν, ἐδῶ χρειάζεται προστακτικὴ σέ δεύτερο πρόσωπο (γύρισε). Εἶναι ἡ παραγγελία τοῦ Ἀλέξανδρου πρὸς τὴν Κανδάκη, νὰ γυρίση στὸ σπίτι της σύμφωνα με τὴν ἐξουσία πού τοῦ ἔδωσε ὁ θεὸς Ἀμμωνας («ἀπ' ὄρισμὸν Ἀμμωνος»).

λ) 2717 Μήδην γὰρ τὸν ἐκράζαν (app. cr. τὸν νεκράζαν), 2732 διέβη καὶ τὸν ἐκράξε (app. cr. νέκραξε). Νομίζω πὼς οἱ τύποι νεκράζαν-νέκραξε πρέπει νὰ μείνουν στὸ κείμενο. Τόσο γιατί τὸ ρ. νεκράζω ἀποτελεῖ κανονικὴ ἐξέλιξη τοῦ ἀνακράζω, ὅσο καὶ γιατί ἀνάμεσα στοὺς δυὸ τύπους ὁ νεκρ- ἀποτελεῖ lectio difficillior.

λα) Στὸν στ. 2740 διαβάζουμε Ὀλκιά καὶ στὸν στ. 2748 Ὀλβιος. Πρόκειται μᾶλλον γιὰ τὸ ἴδιο πρόσωπο, με μικρὸν παρασχηματισμὸ στὴν κατάληξη. (πρβ. ὁ Γιάννης ~ ὁ Γιαννῖος ~ ὁ Γιαννὰς κλπ.), με πιθανὴ παρανάγνωση τοῦ u = β σέ μιὰν πρόωμη φάση μικρογράμματης γραφῆς τοῦ χφ.

λβ) Γιὰ τὰ ἐπιρρήματα-συνδέσμους ταδέ, τεδέ (2792, 2796=ἄλλιως, εἶδεμή), ἡ παραγωγή ἀπὸ τὸ εἶτε δέ φαίνεται πειστικὴ (σσ. 277-8), μολονότι δὲν πρέπει νὰ ἀποκλείεται καὶ ἡ συμβολὴ τοῦ εἶτα δέ. Γιὰ τὸ ἀπῆτις ὅμως

(97,193,447 κλπ.) ἡ παρουσία τοῦ ἐπεῖτε πρέπει νὰ θεωρηθῆ ἀναμφισβήτητη, ἔστω κι ἂν ἔχουν μεσολαβήσει τύποι ὅπως ἀφότι κττ.

V. Λεξιλογικά

α) Ἀπὸ τὶς πιὸ ἀξιοπρόσεκτες λέξεις σημειώνουμε τὶς: *καλεστική* (2723= πρόσκληση), *πυξόμηλον* (2701, χωρὶς ἱκανοποιητικὴν ἐτυμολογία, παρὰ τὴν κάποιαν σημασιολογικὴ διαφάνεια), *ἀνακαράδες* (849= πνευστὰ ὄργανα), *ἀνασκυρίζει* (94, βλ. σ. 153), *ἀντίδικα* (1240), *καρκαρῶ* 16(208 *κακαρίζω*)¹, *κατατάσσω* (246,1061,1204= ὑποτάσσω, τακτοποιῶ), *λαρνάκι* (2892, 2928= μικρὴ λάρνακα), *ὀρθομαντεία* (61, βλ. σ. 152), *παρθενίζω* (1279 καταπληκτικὴ παρετυμολογία ἀπὸ τὸ *παρθένος*, ἐνῶ παράγεται ἀπὸ τὸ *appartenere*), *σταύρωμα* (774, μπορεῖ νὰ προῆλθε ἀπὸ τὸ ἔς τὸν *Ταῦρον* διασώζει ὅμως παρετυμολογικὰ τὴν ἔννοια τῆς ὀχυρωμένης τάφρου, τοῦ ὀχυρωμένου περιβόλου), *τρομῶ* (<τορμῶ (1858 <τολμῶ), *ξενοχάραγος* (2060, 2284= παράξενος < ξένος-χαραγῆ, μὲ παραπομπὴ στοῦ Schmitt, *Gloss. to the Chron. Mor.* 3874).

β) Γιὰ τὸ *πυξόμηλον* θὰ ἤθελα νὰ προσθέσω ἀκόμα ἐδῶ ὅτι ἡ διήγησις τοῦ *Βίου* στὸ ἀντίστοιχο σημεῖο (131,21 κ.έ.) μιλώντας γιὰ τὴν ἀπόπειρα νὰ δηλητηριασθῆ ὁ Ἀλέξανδρος ἀπὸ τὸν Ἀντίπατρο λέει: «μεταπεμψάμενος οὖν [τὸ] τοξικὸν φάρμακον, οὗ τὴν δύναμιν ἤδη δεινὴν οὔσαν, καὶ ἐμβαλὼν εἰς ἡμίονου χηλὴν ἐξεσμένην πρὸς τὸ διασώζεσθαι τὸ πλῆθος τοῦ φαρμάκου. . . καὶ περικαθάρας πυξίδα σιδηρᾶν ἔδωκε Κασσάνδρῳ τῷ υἱῷ καὶ ἐξαπέστειλε».

Βλέπουμε λοιπὸν ὅτι ἡ μὲν λ. *πυξόμηλον* δὲν διαφωτίζει σὲ τίποτε, εἶναι ἀμάρτυρη, καὶ ἂν ἦταν ὅμως μαρτυρημένη θὰ σήμαινε τὸν καρπὸ τῆς πύξου, τοῦ πυξαριοῦ. Βλέπουμε ὅμως ἐπίσης ὅτι ἡ λ. *πυξίς* (=κουτί) ἀποτελεῖ κεντρικὸ γλωσσικὸ στοιχεῖο στὴν ὑπόθεσις αὐτὴν, ἡ ὁποία, ὅπως καὶ ἄλλοῦ, συμπυκνώνεται ἢ συμπιέζεται στενόχωρα στὸ κείμενο τῆς *Ριμάδας*. Μήπως λοιπὸν ὁ ποιητὴς τῆς *Ριμάδας* θέλει νὰ δημιουργήσῃ τὴν λ. *πυξόχηλον*, νομίζοντας ὅτι ἔτσι πληροφορεῖ ἱκανοποιητικὰ τοὺς ἀκροατὲς του, ἐπειδὴ κατασκεύασε μιὰν σύνθετη λέξη ποὺ περιλαμβάνει τὰ δυὸ βασικὰ στοιχεῖα τῆς ἀπόπειρας; Τὸ ὅτι ἡ λ. *πυξόχηλον* ἦταν σημασιολογικὰ ἀσαφὴς ἢ ἀκατανόητη, ἀποτελοῦσε βέβαιη προϋπόθεσις γιὰ τὴν φωνητικὴ ἢ παρετυμολογικὴ τροποποίησίν της, αὐτὸ ὅμως πολὺ λίγο τὸ πρόβλεπε ἐνδεχομένως ἐκεῖνος ποὺ τὴν σύνθεσε. Τὸ ὅτι καὶ τὸ *πυξόμηλον* δὲν λέει ἐπίσης τίποτα, κι αὐτὸ δὲν σημαίνει ὅτι δὲν εἶναι ἀποτέλεσμα τροποποίησης: τὸ *μηλον* ἦταν πιὸ γνωστὸ ἀπὸ τὸ *-χηλον*, κι ἄλλιῶς τὸ *πυξο-* ἔμενε ἀμετάβλητο γιὰ ὅσους ὑποψιάζονταν ὅτι ἡ *πυξίδα* κρυβόταν κάτω ἀπ' αὐτὴν καὶ ὄχι τὸ *πυξάρι*.

1. Βλ. καὶ Δημ. Χρηστίδη, Ἑλληνικά 30, 1977-78, 26-33 (*κακαρίζω*).

γ) Ὁ ἐκδότης γράφει *βούκινο, βουλώνω- τήριο, καβαλάρης, καβαλικεύω, κελί, κούπα, μακελειό, παλικάρια, σαγίτα, σέλα, κλπ.*, με ἓνα σύμφωνο ἀντὶ με δύο, ὅπως γράφονταν (καὶ προφέρονταν) οἱ λέξεις στὰ μεσαιωνικά κείμενα, χωρὶς νὰ τὸ δηλώνη στὸ κριτικὸ ὑπόμνημα. Εἶναι φανερὸ ὅτι ἀκολουθεῖ καὶ ἐδῶ αὐτὸ πὺ λέει στὴν εἰσαγωγή (σ. 93, principles of the edition), ὅτι σὲ ζητήματα ὀρθογραφίας ἀκολουθεῖ «almost universally» τὴν *Νεοελληνικὴ Γραμματικὴ*, (τῆς Δημοτικῆς) τοῦ ΟΕΣΒ (1941, βλ. καὶ παραπ. σ. 149 σημ. 3). Δὲν ἔχει σημασία τὸ ὅτι ἡ γνώμη μου εἶναι γενικὰ διαφορετικὴ, ἔχει ὅμως σημασία τὸ ὅτι στὶς ἐκδόσεις κειμένων εἴμαστε ὑποχρεωμένοι νὰ συντηροῦμε σὲ μερικὰ καίρια σημεῖα τὴν παράδοση, καὶ εἶναι ἡ εἰκόνα τῶν λέξεων ἓνα πολὺ καίριο στοιχεῖο γιὰ ὁποιαδήποτε ἔρευνά μας πὺ ἔχει σχέση με τὴν ἱστορία τῆς γλώσσας, γιὰ νὰ παραλείψουμε καὶ ἄλλους ἀρκετὰ σοβαροὺς λόγους. Δὲν ξέρω πῶς θὰ μᾶς φαινόταν ἂν ἐπεμβαίναμε στὴν Βυζαντινὴ ζωγραφικὴ καὶ διορθώναμε τοὺς γλυκασμοὺς π.χ., γιὰτὶ σήμερα δὲν τοὺς συνθίζουμε (στὶς εἰκόνες), ἢ ὅ,τιδήποτε ἄλλο χαρακτηριστικὸ πὺ ἡ μεταγενέστερη ἱστορικὴ πορεία τὸ ἔχει ἀχρηστεύσει. Τὸ πόσο σὲ πολλὰς περιπτώσεις αὐτὸ μπορεῖ νὰ εἶναι χρήσιμο καὶ καμιά φορὰ κρίσιμο (π.χ. ἐναλλαγὴ *οι ~ υ κ.ἄ.τ.*) γιὰ τὴν γλώσσα καὶ τὴν ἱστορία τῆς, δὲν νομίζω ὅτι χρειάζεται νὰ τονισθῇ ἰδιαίτερα.

VI. Συμπέρασμα

Ἡ ἐργασία τοῦ David Holton εἶναι ἀξιόλογη ἀπὸ πολλὰς ἀπόψεις. Ἀποκαθιστᾷ ἓνα δύσκολο κείμενο, κατατοπίζει στὰ προβλήματα τοῦ, σχολιάζει σωστὰ ἀρκετὰ δύσκολα σημεῖα καὶ προσφέρει ἓνα λεξιλόγιο ἀξιόπιστο. Ἀπὸ τὴν διεξοδικὴ συζήτηση πὺ προηγήθηκε φάνηκε καὶ ἡ ἔκταση καὶ ἡ ὕψη τῶν δυσκολιῶν γιὰ τὶς ὁποῖες μιλήσαμε. Τὸ ὅτι ἓνας νέος φιλόλογος καὶ μάλιστα ξενόγλωσσος καταπιάστηκε με πολλὴν ἐπιτυχία με αὐτὰ τὰ θέματα, αὐτὸ δείχνει τὶς ἱκανότητές του καὶ προεξοφλεῖ τὴν μελλοντικὴ του δραστηριότητα. Ἐλπίζουμε ὅτι θὰ τὸν ξανακούσουμε σύντομα.

Θεσσαλονίκη

ΑΓΑΠΗΤΟΣ Γ. ΤΣΟΠΑΝΑΚΗΣ

LA PRÉHISTOIRE DE LA FONDATION DU JOURNAL «ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΤΗΣ» EN 1841

Dans le dossier Ms Suppl. 1884 de la Salle des Manuscrits de la Bibliothèque et Universitaire de Genève se trouve un rapport intéressant

contenant des informations précieuses sur la préhistoire de la fondation du journal *L'Observateur Grec* en octobre 1841¹. Ce rapport, écrit probablement en 1844—date à laquelle le journal s'est suspendu à paraître— de la part du Français Gardon, rédacteur du journal, est adressé à Jean-Gabriel Eynard.

En juillet 1841 Gardon arriva en Grèce, où il était venu pour s'initier aux affaires helléniques. Entouré par des diverses personnes représentant à cette époque les intérêts de la France et de l'Angleterre au domaine de la Grèce moderne², Gardon reconnut aussitôt «la vie fatale qu'on suivait le pouvoir, et les déplorables préventions que le parti Colettiste y avait inspirées touchant l'influence française»³ et désireux d'aider le peuple grec à faire connaître sa situation à l'Europe, il promit à quelques membres du parti politique d'Alexandros Mavrocordatos, d'écrire en français une petite feuille, destinée à éclairer toute l'Europe sur les besoins de la Grèce. Les frais devaient être faits par le parti de Mavrocordatos. L'assistance de Gardon était promise à titre graduit à cette publication et cela pour six mois⁴.

L'accord conclu entre Gardon et Mavrocordatos, le premier visita l'ambassadeur Français à Athènes Lagrené qui désapprouva ses projets particulièrement sous les auspices de Mavrocordatos et le poussa à y renoncer. Gardon dans son rapport cite ce qui suit à propos de leur rencontre: «... me disant, qu'il y avait une belle tâche de publiciste à

1. *BPU* (= *Bibliothèque Publique et Universitaire de Genève*), Ms Suppl. 1884, ff. 238-239.

2. Sur le journal *Παρατηρητής* voir Andreas Sp. Skandamis, 'Ο 'Ελληνικός Τύπος κατά τήν περίοδον τής βασιλείας τοῦ 'Οθωνος, *ΔΙΕΕ* 19(1969) 301. Le même auteur consacre dans son étude un chapitre sur la presse hellénique pendant la période de la monarchie, (*Σελίδες Πολιτικής Ἱστορίας καὶ Κριτικής, Ἡ τριακονταετία τής Βασιλείας τοῦ 'Οθωνος 1832-1862*, Athènes 1961, t. I, première partie, pp. 247-273), Georges Nakos, *Τὸ πολιτικὸν καθεστὸς τής Ἑλλάδος ἐπὶ 'Οθωνος μέχρι τοῦ συντάγματος τοῦ 1844. Ἐκ τῶν δημοκρατικῶν ιδεωδῶν τής ἐπανάστασεως τοῦ 1821 εἰς τήν ἀπόλυτον Μοναρχίαν*, Thessalonique 1974, pp. 221-239.

3. Voir spécialement Constantin Ap. Vacalopoulos, *L'économiste Français Arthémond de Regny et son rôle dans l'histoire financière de la Grèce 1831-1841, Recherches sur la période de la monarchie*, Thessaloniki 1977, p. 161. Sur les partis politiques formés pendant la période de la monarchie Voir N. Vlachos, 'Η γένεσις τοῦ ἀγγλικοῦ, τοῦ γαλλικοῦ καὶ τοῦ ρωσικοῦ κόμματος, *Ἀρχεῖον Οἰκονομικῶν καὶ Κοινωνικῶν Ἐπιστημῶν* 19 (1939) 25 suivant, John Antony Petropoulos, *Politics and Statecraft in the Kingdom of Greece 1833-1843*, New Jersey 1968, pp. 134-144, 583-590, G. Nakos, ὁ.π., pp. 251-257.

4. *BPU*, Ms Suppl. 1884, f. 238.

remplir en Grèce, celle d'éclairer le gouvernement; et que le nouveau ministère, celui de M. Christidis, formé sous les auspices de la France, serait fort aise de me la voir entreprendre dans le journal semi-officiel, en rétribuant convenablement mes travaux. Je répondis au ministre de France, qu'un journal indépendant, me paraissait seul susceptible d'atteindre le but qu'on se proposait, et, qu'à aucun prix je ne consentirais à écrire un journal semi-officiel par le gouvernement Grec, dont les vues seraient un obstacle insurmontable. M. de Lagrené dont la sollicitude pour les intérêts permanens de la France et de la Grèce se révélait jusque dans les moindres choses, conçut l'idée de créer un journal tout-à-fait indépendant, subventionné par notre légation, et par le ministère grec, qui songea avec empressement à le soutenir¹. Ce journal, écrit en grec et en français, devait répondre aux besoins mentionnés plus haut, et répandre la langue, et les propres idées de la France chez les populations d'Orient, lesquelles sont toutes familières avec l'idiome grec»².

Gardon rédigea alors un projet d'organisation de ce journal, dont il devait être le rédacteur en chef, ainsi que le Directeur et il déclara fournir «par pur dévouement», le même capital de temps qu'il avait promis à Mavrocordatos. Néanmoins, comme sa tâche était bien plus complexe, puisque Gardon serait chargé de l'administration aussi bien que de la direction, on déclara que les ressources du journal devraient lui assurer des honoraires. A propos Gardon écrit dans son rapport adressé à Jean-Gabriel Eynard ce qui suit: «Je révoquai en doute cette assertion, prévoyant quelles allaient être les charges d'une publication nouvelle, écrite en deux langues, publication qu'une complète impartia-

1. Il faut souligner que le journal *L'Observateur Grec* n'a pas subi des sanctions émanées de la législature sur la presse hellénique établie par Othon (Voir à propos la statistique publiée le 17 février 1843, par le Journal *Αἰών*, numéro 419, sous le titre «Καταλογισμὸς τῶν ἐνώπιον τῶν ἐν Ἀθήναις Πλημμελειοδικῶν γενομένων ἀπὸ τοῦ 1836 μέχρι τῶν 1842 δικῶν τῶν ἐκτοτε ἐκδοθεισῶν διαφόρων Ἐφημερίδων, πολιτικῶν καὶ μὴ», ou les journaux qui n'ont pas subi des sanctions: «Ἡ Ἀναγεννηθεῖσα Ἑλλάς τοῦ 1836, ὁ Ἑλληνικὸς Ταχυδρόμος πάντοτε, ἡ Ἑλλάς τοῦ 1839, καὶ ὁ Ἑλληνικὸς Παρατηρητὴς τοῦ 1842. Ὅπόσον ἀληθῶς ἤθελεν εἶσθαι εὐδαίμων ἡ Ἑλλάς, εἰάν μὲ τὸ πνεῦμα αὐτῶν συνεφώνουν καὶ αἱ λοιπαὶ Ἐφημερίδες!»). G. Nakos dans son étude *Τὸ πολιτειακὸν καθεστῶς τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ Ὀθωνος*, p. 249 écrit à propos: «Διὰ τῆς μόλις συγκαλυπτομένης εἰρωνείας τῆς περικοπῆς ταύτης, προκύπτει, ὅτι αἱ μὴ ὑποστᾶσαι τὰς συνεπειὰς τῆς περὶ Τύπου νομοθεσίας Ἐφημερίδες, θὰ πρέπει νὰ ᾔσαν 'κυβερνητικαί'».

2. *BPU*, Ms Suppl. 1884, ff. 238-239.

lité devait rendre étrangère à tous les partis!»¹.

Ainsi fut bientôt décidé la création du journal. Lagrené avait fourni à Gardon deux mille drachmes pour le cautionnement, le rédacteur lui-même contribua mille drachmes et quelques amis de la légation française complétèrent la somme qui devait être déposée au fisc. La feuille parut en octobre 1841². Toutefois, aussitôt, le journal avait dû renoncer à la subvention du gouvernement grec. Ainsi les frais furent restreints le plus possible en augmentant à la fin de l'année 1841 la subvention de la légation française.

Thessaloniki

CONSTANTIN AP. VACALOPOULOS

1. *BPU*, Ms Suppl. 1884, f. 239.

2. John Anthony Petropoulos, *Politics and Statecraft*, p. 537.

